

บทที่ ๔

การสร้างอารมณ์สะท้อนใจในการสร้างฉาก

ฉาก (Setting) เป็นองค์ประกอบหนึ่งของบันเทิงคดีหมายถึงสถานที่ที่เหตุการณ์ของเรื่องเกิดขึ้น ภูมิหลังต่างๆของตัวละคร สภาพภูมิประเทศ เวลาหรือยุคสมัยที่เกิดเหตุการณ์ในเรื่อง และสภาพแวดล้อม เงื่อนไข หรือสถานการณ์ของตัวละคร (กอบกุล อิงคุทานนท์,ม.ป.ป. :๘๕-๘๖) วิทยานิพนธ์บทนี้จะศึกษาการสร้างอารมณ์สะท้อนใจในการสร้างฉาก ตามความหมายข้างต้น ฉากจึงหมายถึง สภาพแวดล้อมที่ปรากฏในเรื่อง ได้แก่ฉากเมืองและฉากธรรมชาติ

ด้วยเหตุที่วรรณคดีเรื่องนี้เป็นกลอนบทละคร จึงมีการตัดตอนฉากสำคัญบางตอนเพื่อนำไปแสดง ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาฉากสำคัญในเรื่องด้วย เพราะฉากในเรื่องมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่ปรากฏในเรื่อง ซึ่งเป็นเหตุการณ์เฉพาะตอนในเรื่อง ได้แก่ฉากศึกกะหมังกุหนิง บุชบาเสี้ยงเทียน ลมหอบ และมະงุมมะงาหรา ฉากในส่วนนั้นนอกจากจะหมายถึงการพรรณนาสภาพแวดล้อมแล้ว ยังได้แก่บทสนทนาของตัวละครในตอนนั้นด้วย

ในบทนี้จะศึกษาฉากตามความหมายดังกล่าว เพื่อแสดงให้เห็นว่าการสร้างฉากทั้งสองส่วนเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างอารมณ์สะท้อนใจในบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ รายละเอียดในการสร้างฉากนี้เองที่ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพความงดงามร่วมไปกับตัวละคร และเกิดความเข้าใจเห็นใจตัวละคร ฉากจึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะท้อนใจ ดังที่เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวไว้ว่า

“อารมณ์สะท้อนใจไม่มีแต่บุคคลต่อบุคคลเท่านั้น แม้บุคคลกับสิ่งต่าง ๆ เช่น ภูมิประเทศเป็นทิวทัศน์หรือเป็นศิลปกรรม ก็ทำให้เกิดมีขึ้นได้ เมื่อเกิดขึ้นแล้วตกเป็นหน้าที่ของปัญญาและความคิดที่จะกำหนดหมายว่าอารมณ์สะท้อนใจนั้นเป็นฝ่ายสูงหรือฝ่ายต่ำ เป็นคุณประโยชน์หรือไม่ ถ้าเป็นฝ่ายสูงเป็นคุณประโยชน์ ก็ตกเป็นหน้าที่ของจิตใจรับและสะสมไว้ในความจำ ถ้าวางกันข้าม เช่น โลก โกรธ หลง อันเป็นอารมณ์สะท้อนใจทางฝ่ายต่ำ ก็พยายามละทิ้งและลืมมันเสีย ไม่ถือเอาไว้เป็นอารมณ์” (เสฐียรโกเศศ (ศาสตราจารย์พระยาอนุমানราชธนะ), ๒๕๓๓: ๔๗.)

ผู้อ่านบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ เกิดความรู้สึกที่รื่นรมย์ยินดี เพราะประทับใจในการสร้างฉากและพิศวงในความงดงามของฉาก ความงดงามของธรรมชาติที่ปรากฏในเรื่อง ขณะเดียวกันก็เกิดความเข้าใจเห็นใจตัวละคร ฉากสำคัญในเรื่องไม่ว่าจะเป็นฉากตอนศึกกะหมังกูหนิง บุชบาเสี่ยงเทียน ลมหอบ และมะงุมมะงาหรา ล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้อ่านชื่นชอบบทละครพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ การพรรณนาความงดงามของธรรมชาติได้อย่างดีเยี่ยม มีผลทำให้ผู้อ่านคล้อยตามและเกิดจินตภาพ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุพรรณ กล่าวถึงการพรรณนาธรรมชาติไว้ดังนี้

“คนไทยสนใจกับการพรรณนาธรรมชาติมาก และไม่ค่อยตั้งใจในข้อที่ว่าธรรมชาติที่พรรณนาในวรรณคดีจะคล้ายหรือเป็นไปตามทำนองของธรรมชาติจริง ๆ หรือไม่ เอาใจใส่กับความไพเราะตามจินตนาการของแต่ละบุคคล และพึงพอใจมากกับมโนภาพที่กวีวาดให้สมใจตน ควรสังเกตว่ากวีชั้นเยี่ยมที่ได้รับความนิยมยกย่องจากคนไทย มักวาดภาพทั้งเหมือนและไม่เหมือนธรรมชาติแท้ๆ พร้อมกันไป เช่นนักอ่านอิเหนาโดยมาก ชอบการพรรณนาตอนบุชบาเล่นธรา ในลำธารนั้นมีทั้งบัวหลวงบัวสายต่างชนิด ทั้งที่ตามความเป็นจริง บัวหลวงกับบัวสายจะไม่ค่อยขึ้นปนกันในสระหรือธารน้ำเดียวกัน เพราะชอบดินชอบน้ำต่างชนิดกัน แต่คนไทยรื่นรมย์กับสภาพดังที่กวีวาดให้เห็นในหนังสือนั้น จึงได้รับความสำเร็จอารมณ์ร่วมไปกับกวี (๒๕๑๔: ๖๖.)

ภาพธรรมชาติที่เกิดในใจผู้อ่าน จึงสร้างความรื่นรมย์พอใจให้ผู้อ่านเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งเกิดจากลักษณะทางกายภาพของธรรมชาติในฉากนั้น ขณะเดียวกันฉากธรรมชาติยังมีผลต่อสภาพจิตใจของตัวละครในขณะนั้นด้วย ดังที่ดวงมน จิตรจางค์ ได้กล่าวไว้ว่า

“การที่บทพรรณนาจากธรรมชาติมีฐานะเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของเรื่อง ทำให้เราต้องเอาใจใส่ว่า การพรรณนานั้นมีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นอย่างไร เช่นสัมพันธ์กับตัวละคร สัมพันธ์กับโครงเรื่อง และสัมพันธ์กับแก่นเรื่อง ความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นดังกล่าวนี้ อาจปรากฏพร้อมกันหลายอย่าง เช่น ในขณะที่ฉากธรรมชาติมีความสัมพันธ์กับตัวละคร อาจมีความสัมพันธ์กับโครงเรื่องและแก่นเรื่องด้วย นอกจากนี้การที่ฉากธรรมชาติมีผลต่อภาวะจิตใจของตัวละคร เช่น ให้ความรู้สึกอ้างว้าง และทำให้สำนึกในข้อจำกัดของตน หรือให้ความอ่อนคลาย รื่นรมย์หรือเชื่อมั่นในตนเอง ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อผู้เสพงานด้วย” (๒๕๓๓: ๑๖๑-๑๖๒.)

นอกจากความงามของธรรมชาติจะทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะท้อนใจแล้ว การแสดงความสัมพันธ์ของฉากกับสภาพจิตใจของตัวละคร ยังทำให้ผู้อ่านเห็นใจและเข้าใจตัวละคร ซึ่งเป็นอารมณ์สะท้อนในอีกประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้น ดังนั้นฉากจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งส่วนหนึ่ง ในการสร้างอารมณ์สะท้อนใจให้เกิดขึ้นกับผู้อ่าน ในบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ มีความดีเด่นในการสร้างฉากที่ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะท้อนใจ ไม่ว่าจะเป็นฉากพรรณนาบ้านเมือง ฉากพรรณนาธรรมชาติ และฉากสำคัญของเรื่อง ซึ่งผู้วิจัยจะศึกษาการสร้างฉากเหล่านี้เรียงลำดับดังต่อไปนี้

๑ สภาพแวดล้อมที่ปรากฏในเรื่อง ด้วยเหตุที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับกษัตริย์และมีการผจญภัยไปยังที่ต่างๆ ดังนั้นสภาพแวดล้อมที่ปรากฏในเรื่องจึงมีสองลักษณะ ได้แก่ฉากเมืองในพระมหาราชวัง และฉากธรรมชาติ ผู้อ่านเห็นภาพความงดงามรวมไปกับตัวละคร และเกิดความเข้าใจเห็นใจตัวละคร

๑.๑ ฉากเมือง กล่าวถึงฉากเมืองตอนต้นเรื่อง เป็นการพรรณนาความงดงามยิ่งใหญ่ของเมือง และความสุขของประชาชนที่อยู่ในเมือง เมืองที่กล่าวถึงได้แก่เมืองของกษัตริย์วงศ์เทวาทั้ง ๔ เมือง เริ่มการพรรณนาที่พระมหาราชวัง ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางของเมือง ดังนี้

“อันสี่ธานีราชฐาน	กว้างใหญ่ไพศาลหนักหนา
เทเวศร์นฤมิตด้วยฤทธา	สนุกดังเมืองฟ้าสุราลัย
มีปราสาททั้งสามตามฤดู	เสด็จอยู่โดยจินดาอัชฌาสัย
หลังคาฝาผนังนอกใน	แล้วไปด้วยโมราศิลาทอง
ภูเขาเงินรองฐานมีมารแบก	ยอดแทรกยอดใหญ่ไม้สิบสอง
แก้วไพฑูรย์ทำเป็นลำยอง	บัณขรช่องซิวาลบานบัง
พระปรัศว์ซ้ายขวาอำไถง	ห้องพระโรงรจนาหน้าหลัง
พระแท่นแก้วกุดันบัลลังก์	กางกั้นเขตฉัตรอยู่อุตรา
บรรจถรณ์ที่ไสยาสน์อาสน์สุวรรณ	มีจากแก้วแพรวพรรณคันฉ่
ที่เสวยที่ทรงคองคา	ที่นั่งเย็นอยู่น้ำมนเทียรทอง
พรรณไม้ดอกกลุกปลุกกระถาง	ไว้หว่างอ่างแก้วเป็นแถวถ้อง
ราบรินพื้นซาลาดังหน้ากลอง	อิฐทองปูลาดสะอาดตา

มีทิมทีล้อมวงของครีกรักษ์	นอกกองเกณฑ์พิทักษ์รักษา
โรงแสงโรงภาษามาลา	เรียงเรียบรียาหน้าพระลาน
โรงเครื่องเนื่องกันเป็นหลั่นลด	โรงม้าโรงรถคชสาร
ตึกาหลังสำหรับพระกุมาร	อยู่นอกปราการกำแพงวังฯ"

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๒-๓.)

เทวดาเนรมิตเมืองทั้ง ๔ ชั้น ดั่งนั้นเมืองนี้จึงดงามเทียบได้กับ "เมืองฟ้าสุราลัย" การพรรณนาพระมหाराชวังจึงเน้นที่ความงดงาม สะดวกสบาย และความยิ่งใหญ่ เห็นได้ว่าเมืองนี้สร้างอย่างประณีตบรรจง ประดับประดาด้วยแก้วมณีและทอง ทำให้เกิดแสงระยิบระยับงดงามไม่ว่าจะเป็น "หลังคาฝาผนังนอกใน แล้วไปด้วยโมราศิลาทอง" "แก้วไพฑูรย์ทำเป็นล่ายอง บัญชรช่องชวาลบานบัง" และ "ราบรินพื้นชาลาดังหน้ากลอง อัฐทองปูลาดสะอาดตา"

ภายในบริเวณพระมหाराชวังพร้อมด้วยสิ่งปลูกสร้างสำหรับประกอบการหรือไว้สิ่งของไม่ว่าจะเป็นโรงแสง โรงภาษามาลา โรงครัว โรงม้า โรงรถ โรงคชสาร และยังมีตึกาหลัง คือ เรือนแก้วสำหรับเป็นที่อยู่ของพระราชกุมาร พระราชวังนี้จึงยิ่งใหญ่และพร้อมอย่างนัก

ในบริเวณพระมหाराชวังยังมีทำน้าซึ่งประกอบด้วยโรงเรือ และพระตำหนัก การพรรณนาพระตำหนักยังคงเน้นที่ความมดงามดังนี้

"ประตุลกล่งท่าชลาลัย	มีโรงเรือเรียงไปริมฝั่ง
เรือศรีสุวรรณบัลลังก์	เรือแข่งเรือที่นั่งตั้งบนม้า
เรือกิ่งเอกชัยใส่บุษบก	งามกระหนกลดลายท่ายหน้า
พนักงานตำรวจใหญ่ไตรงตรา	เกณฑ์ไพร่ให้รักษานาวิ
ตำหนักแพแลล้าอำไพ	มุขลดพาไลหลังคาสี
ช่อฟ้าหน้าบันปราสี	ล้วนมณีเนาวรัตนัชชवाल
ข้างหน้าตำหนักน้า้นทำกรง	สำหรับราชสุริย์วงศ์สงสนาน
เบ้องบนมังสาตาดาดเพดาน	ผูกม่านมูสีล่ายทอง
ฤดูเดือนสิบเอ็ดเสด็จลง	ลอยกระทงทรงประทีปเป็นแถวต้อง
ทอดทูนท่ายน้าประจำของ	ตั้งกองล้อมวงพระทรงธรรม

อันถนนหนทางท้องฉนวน

ศิลาลายลาดล้วนเลือกสรร

มีตึกแถวทึบรอบขอบคัน

เรือนสนมกำนัลเป็นหลั่นมาฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๓.)

การสร้างตำหนักน้ำยังคงประดับประดาด้วยแก้วมณีและลวดลายสีทอง เพื่อให้เกิดภาพ
งดงามจับตา เมื่อสวนที่ประดับด้วยแก้วมณีและทองต้องแสง จึงอร่ามเรืองรองและเกิดแสงระยับ
งดงามยิ่งขึ้น

ทิวทัศน์ของเมืองมีพระราชอุทยาน ในเรื่องเรียกว่าสะพานมัน ปลูกพรรณไม้ต่างๆมากมาย
สวยงามและร่มรื่นยิ่งนัก

“ทิวทัศน์ภายนอกธานี

มีสระสวนศรีสะพานมัน

มีงไม้หลายอย่างต่างพรรณ

ล้วนแกลังกลั่นสรรมาปลูกไว้

บ้างเมล็ดผลภการะย้าย้อย

ช่อช้อยชูกำนบันไสว

พ่างพื่นรื่นรมสำราญใจ

มีตำหนักน้อยในวารี่

อันโบกขรณีสี่เหลี่ยม

น้ำเปี่ยมเต็มปากสระศรี

ใสสะอาดปราศจากราคี

ดั่งแสงแก้วมณีรจนา

มีสุพรรณโกสุมปทุมมาลัย

ตูมบานแย้มกลีบกลั่นกล้า

เกสรร่วงลงในคงคา

พระพายพานอมฟุ้งจรุงใจฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๖-๗.)

อุทยานเป็นสถานที่ซึ่งบุคคลในเมืองจะได้ไปเที่ยวพักผ่อนและเปลี่ยนบรรยากาศ ความร่มรื่น
สดชื่นและสวยงาม จะทำให้เกิดความเบิกบานและเพลิดเพลินใจ นอกจากนี้ทั้ง ๔ เมืองจะต้องมี
สระประจำเมืองด้วย

“นอกเมืองมีสระตำบลงหนึ่ง

วารี่ลึกซึ้งเย็นใส

ริมรอบขอบคันล้วนพรรณไม้

ระบัดใบบังแสงสุริยง

เป็นที่ภูธรแต่ก่อนมา

แม้ปราบข้าศึกเสร็จเสด็จสรง

ประดับด้วยโกมุทบุษบง

ลินจงอุบลบัวบาน

ความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของเมืองยังแสดงออกด้วยการกล่าวว่าเมืองนี้เป็นศูนย์กลางของการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ ดังนี้

"ลูกค้าวาณิชทุกนิเวศน์	มาแต่ต่างประเทศเขตขันฑ์
สำเภาจอดทอดท่าเรียงรัน	สลบแขกกำปั่นวิลันดา
จีนจามอะแซแซ่ซ้อง	คับคั่งทั้งสิบสองภาษา
แสนสนุกสุขเกษมเปรมปรา	ถ้วนหน้าประชาชนมนตรี"

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๕.)

การใช้คำว่า "คับคั่งทั้งสิบสองภาษา" หมายถึงการปะปนมากมายของชนหลายชาติหลายภาษา ทั้ง "สำเภา" หมายถึงเรือค้าขายของจีน "สลบ" เรือของฝรั่ง "วิลันดา" ก็คือฝรั่งฮอลันดา และ "อะแซ" หมายถึงเมืองที่อยู่ในเกาะสุมาตรา ดังนั้นเมืองของกษัตริย์วงศ์เทวาจึงเป็นศูนย์กลางการค้าขายติดต่อกับต่างประเทศ ซึ่งล้วน "แสนสนุกสุขเกษมเปรมปรา ถ้วนหน้าประชาชนมนตรี" ผู้คนที่มาค้าขายที่นี่จึงมีความพอใจ เป็นสุขใจ เพราะเป็นการค้าขายแบบเสรี แสดงถึงความพร้อมพร้อมมั่นคงของเมือง

ความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของเมือง ซึ่งแสดงถึงอำนาจบารมีของพระเจ้าแผ่นดิน ยังสะท้อนจากความสุขของประชาชนดังนี้

"ฝ่ายฝูงสาวสาวชาวกรุง	ก็บำรุงรูปโฉมเชิดฉั่น
ซัดขม้นหนูนเนื้อเจือจันทน์	หวิ้มคมสันกันโร
.....	.....
บ้างตีดนิ้วผิวปากทำเพลง	ล้วนนักเลงเจ้าชู้อุยฉาย
ลดเลี้ยวเที่ยวเล่นตามสบาย	หญิงชายเป็นสุขทุกคืนวันฯ"

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๖.)

การที่ประชาชนบรรจงแต่งกายให้งดงาม บำรุงให้ร่างกายมีกลิ่นหอมและสวยงาม ย่อมแสดงถึงภาวะจิตใจที่เป็นสุข การได้เที่ยวเล่น ร้องเพลง หาความสำราญให้กับตนเอง ย่อมแสดงถึง

ความสุขใจ ซึ่งเกิดจากอำนาจบารมีของกษัตริย์ที่ปกครองบ้านเมืองได้ร่มเย็นเป็นสุข และเป็น
ปึกแผ่นมั่นคง

๑.๑.๑ อารมณ์สะเทือนใจที่เกิดจากการพรรณนาจากเมือง การพรรณนาความมั่งคั่ง
ของจากเมืองนับว่ามีความสำคัญต่อเรื่อง ทำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจสองลักษณะดังนี้คือ

๑.๑.๑.๑ ความมั่งคั่งของภาพที่ปรากฏ

๑.๑.๑.๒ ความเข้าใจเห็นใจตัวละคร

๑.๑.๑.๑ ความมั่งคั่งของภาพที่ปรากฏ ผู้อ่านเห็นภาพความมั่งคั่งและยิ่งใหญ่ของเมือง
ทั้ง ๔ ได้แก่ กุเรปัน ดานา กาหลัง และสิงหนัดสำหรับ ภาพพระมหाराชวงศ์ที่ยิ่งใหญ่มั่งคั่งและ
น่าอยู่ ประดับประดาตกแต่งอย่างประณีตบรรจง พร้อมด้วยบริวารด้วยพระตำหนักน้ำ โรงม้า
โรงช้าง โรงรถ โรงครัว โรงแสง และโรงกุชามาลา เหล่านี้ล้วนแสดงถึงบารมีของกษัตริย์ผู้ครอง
เมือง เมืองนี้ยังเป็นปึกแผ่นมั่นคง ซึ่งสะท้อนผ่านการเตรียมพร้อมของทหาร ความแข็งแรงมั่นคง
ของกำแพงเมือง และความสงบสุขของประชาชน เหล่านี้ล้วนเป็นความมั่งคั่งที่ปรากฏในใจผู้อ่าน
จากการพรรณนาจากเมืองอย่างละเอียดและครอบคลุมทุกส่วน ผู้อ่านจินตนาการภาพเมืองนั้นซึ่ง
มั่งคั่งดัง “เมืองฟ้าสุราลัย”

๑.๑.๑.๒ ความเข้าใจตัวละคร การพรรณนาเมืองทำให้ผู้อ่านรับรู้ฐานะของตัวละครได้ดีขึ้น
การพรรณนาเมืองของกษัตริย์วงศ์เทวาวังดงามและยิ่งใหญ่ แสดงว่ากษัตริย์วงศ์เทวาวังสูงส่ง มี
อำนาจและบารมียิ่งนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรุงกุเรปันซึ่งยิ่งใหญ่ที่สุดและมีอำนาจที่สุดในวงศ์เทวา
และอิเหนาซึ่งเป็นราชบุตรคนโตของท้าวกุเรปันและอัศวมเหสีกุเรปัน สภาพแวดล้อมที่พร้อม
และมั่งคั่งยิ่งนี้เอง ที่ทำให้อิเหนาส่งงามมีอำนาจ และมีความมั่นใจในตัวเองสูง

การพรรณนาจากเมืองของกษัตริย์วงศ์เทวาทั้ง ๔ เมือง จึงทำให้ผู้อ่านเห็นภาพความมั่งคั่ง
ยิ่งใหญ่ของเมือง ทำให้เข้าใจความยิ่งใหญ่มีอำนาจของกษัตริย์วงศ์เทวา ซึ่งมียศศักดิ์สูงส่ง
ยิ่งกว่าเมืองอื่นๆในเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิเหนาซึ่งเป็นราชบุตรคนโตของเมืองกุเรปันซึ่งยิ่งใหญ่
และมีอำนาจที่สุดในวงศ์เทวา

๑.๒ จากธรรมชาติ จากธรรมชาติที่ปรากฏในบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ มีทั้งจากธรรมชาติในเวลากลางวัน และจากธรรมชาติในเวลากลางคืน ผู้วิจัยจะแยกศึกษาความงดงามของภาพที่ปรากฏ และความสัมพันธ์ของธรรมชาติกับสภาพจิตใจตัวละคร เพื่อแสดงให้เห็นว่าการสร้างจากธรรมชาติ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญส่วนหนึ่งในการสร้างอารมณ์สะเทือนใจ ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาอย่างละเอียดดังต่อไปนี้

ตัวละครในบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ ต้องเดินทางตลอดเวลา การเปลี่ยนสถานที่จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง ทำให้ต้องมีบทชมดวงขณะเดินทาง เพื่อผ่อนคลายความรู้สึกของตัวละคร และแสดงให้เห็นความเปลัดเปล็นใจของตัวละครเมื่อได้สัมผัสความงดงามอย่างแท้จริงของธรรมชาติ ขณะเดียวกันก็แสดงสภาพจิตใจของตัวละครในขณะนั้นอีกด้วย บทชมดวงตัวอย่างแรก ได้แก่บทชมธรรมชาติขณะทำวาดานาไปใช้บน ความไพเราะงดงามเป็นดังนี้

“พระชมรุกขชาติที่ริมทาง	สูงสล้างและระหงดงใหญ่
ร่มรื่นขึ้นชันชฎะบัดใบ	ลมพัดกิ่งไกวไปมา
ลำดวนหวานหอมพะยอมแย้ม	พิกุลแกมแก้วเกิดกฤษณา
บ้างเปล็ดผลพวงดวงผกา	หล่นกลาดดาษดาพนาลี
คณานกโบยบินมากินผล	เสียงพลครั่นครั่นก็ตื่นหนี
อันมิ่งไม้บนเทินเนินศิรี	ท่วงที่ดั่งดัดอยู่อัตรา
พ่างพื้นปึกพิ้งดังสีชาด	เดียรดาษด้วยพรรณบุหงา
ชมพลางทางทรงรถมา	ยังวิไลศมาหาราบรรพต ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔: ๔๐๕.)

ความงดงามของภาพที่ปรากฏ บทชมดวงตอนนี้แสดงสภาพป่าที่ร่มรื่นงดงาม โดยพรรณนาอย่างละเอียดและครอบคลุมทุกส่วน คำกลอนที่ว่า “ร่มรื่นขึ้นชันชฎะบัดใบ ลมพัดกิ่งไกวไปมา” ทำให้เห็นความเย็นสบายจากสายลมที่พัดผ่าน ผู้อ่านเห็นภาพความสดใสสวยงามของป่าที่มีดอกไม้มากมาย “หล่นกลาดดาษดาพนาลี” ซึ่งหอมตลบอบอวลไปทั้งป่า การพรรณนาว่า “คณานกโบยบินมากินผล เสียงพลครั่นครั่นก็ตื่นหนี” เป็นการเสนอภาพตามความจริงของป่า ที่เป็นที่อยู่อาศัยของนกนานาชนิด ซึ่งตื่นตระหนกต่อเสียงคน จึงแตกฝูงกระจัดกระจายไป ผู้อ่านเห็นภาพนกเกาะตามต้นไม้หาอาหาร และบินกระจัดกระจายอย่างรวดเร็วเพราะกลัวเสียงคน ป่านี้

จึงไม่ได้เสียบสังกัด ภาพต้นไม้บนเขาที่เอนลู่ตามแรงลมซึ่ง “ท่วงที่ตั้งดัดอยู่อัครา” แสดงถึงระยะเวลาที่ยาวนานที่ต้นไม้เหล่านี้ต้องลม เริ่มจากเป็นต้นไม้อ่อนแล้วลมพัดทุกวัน จึงทำให้ไม่อยู่ในสภาพตั้งตรงได้ จึงมีรูปร่างเอนลู่เหมือนมนุษย์ตกแต่งคือตัดให้เป็นรูปร่างเช่นนั้น ซึ่งเกิดจากกระบวนการทางธรรมชาติ ความสดใสงดงามของป่าเสนอซ้ำอีกครั้งในวรรคนี้ว่า “ฟางพื่นปักพีดั่งสีชาด เดียรดาษด้วยพรรณมุนงา” ภาพพื้นป่าสีแดงที่เกิดจากดอกไม้หลากชนิดจำนวนมากปกคลุม จนกระทั่งไม่เห็นพื้นผิวดิน แต่คล้ายกับมีพรมดอกไม้ปูทับ ป่านี้จึงอุดมสมบูรณ์ ร่มรื่นและสดใสสวยงามที่สุด เป็นป่าที่ยังคงสมบูรณ์ด้วยธรรมชาติ ไม่ถูกมนุษย์รุกราน

ความรู้สึกเข้าใจอารมณ์ตัวละคร การพรรณนาธรรมชาติแสดงให้เห็นความงดงามอย่างแท้จริงของธรรมชาติในขณะนั้น ภาพที่ปรากฏแสดงถึงความแจ่มใสและชัดเจนของธรรมชาติ ซึ่งไม่ได้เกิดจากฝีมือมนุษย์แต่อย่างใด เมื่อตัวละครได้อยู่ในธรรมชาติที่งดงามด้วยพันธุ์ไม้ ซึ่งผลิดอกแตกช่อและแบ่งบาน หลากสีหลากพันธุ์ ส่งกลิ่นหอมฟุ้งตลบอบอวลไปทั้งป่า ลมพัดพาความเย็นสบายและความหอมสดชื่นมาให้รู้สึก ภาพดอกไม้ค่อย ๆ ร่วงหล่นบนดิน บางขณะมีภาพนกบินเกาะกินหาอาหาร ภาพเหล่านี้ล้วนสร้างความเบิกบานใจและทำให้ตัวละครเพลิดเพลินใจ เนื่องจากเป็นเวลากลางวัน แสงจากพระอาทิตย์จึงส่องสว่างทำให้ภาพชัดเจนไม่คลุมเครือ ความแจ่มชัดของภาพจึงไม่ได้สร้างความหวาดหวั่นต่อภัยอันตรายใดๆ ให้กับตัวละคร แต่สร้างความเพลิดเพลินใจจากการได้ชมความงดงามของธรรมชาติ

ความงดงามของธรรมชาติดำรงอยู่ในสภาวะปกติ และมนุษย์แสวงหาความสำราญได้จากธรรมชาตินั้น อารมณ์สะท้อนใจที่เกิดขึ้นจึงเป็นความรื่นรมย์ใจจากการสัมผัสถึงความงดงามของธรรมชาติ ทำให้ตัวละครเบิกบานใจซึ่งผู้อ่านเข้าใจความรู้สึกของตัวละครในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี

การพรรณนาธรรมชาติตอนบุษบาเล่นธรร ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพความงดงามนั้นและเข้าใจความรู้สึกของบุษบา ดังนี้

“นางจึงสรรสนานในสระศรี	กับกำนัลนารีเกษมคานต์
หอมกลิ่นโกสุมปทุมมาลย์	อาบอบชลธารขจรไป
น้ำใสไหลเย็นเห็นตัวปลา	ว่ายแหวกปทุมมาอยู่ไหวไหว
นิลบลพันน้ำขึ้นรำไร	ตุ้มตังบังใบอรชร

ดอกขาวเหล่าแดงสลบสี	บานคลี่ขยายแย้มเกสร
บัวเผื่อนเกลื่อนกลาดในสาคร	บังอรเก็บเล่นกับนารี
นางทรงหักห้อยเป็นสร้อยบัว	สวมตัวกำนัลสาวศรี
แล้งปลิดกลีบปทุมมาลย์มากมี	เทวีลอยเล่นเป็นนาวา
ลางนางบ้างกระพุ่มน้ำเล่น	บ้างโกรธว่ากระเซ็นถูกเกศา
บ้างว่าว่ายน้ำแข่งแข่งเคียงกันไปมา	เกษมสุขทุกหน้ากำนัลใน
สงเสร็จเสด็จทรงเครื่อง	อย่างเยื้องจากฝั่งสระใหญ่
เที่ยวเล่นรมธรรมาสำราญใจ	ชมพรรณดอกไม้บานานา ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔: ๔๐๗.)

ความงดงามของภาพที่ปรากฏ เกิดจากการพรรณนาธรรมชาติอย่างละเอียดสมบูรณ์ ภาพบุษบาซึ่งงามเลิศจนทำให้ผู้พบเพียงภาพนางตกตะลึงจนสิ้นสติ ขณะนี้นางอยู่ท่ามกลาง ความงดงามของธรรมชาติกลางสระบัว ดอกบัวหลากสีหลายพันธุ์ มีทั้งดอกตูมและดอกบาน มีทั้ง ที่ขึ้นปริ่มน้ำและโผล่พ้นน้ำ ส่งกลิ่นหอมอบอวลไปทั่วสระ บุษบาอยู่ท่ามกลางความงดงามนั้น กิริยาที่ทำล้วนเพิ่มความงดงามให้นาง ไม่ว่าจะเป็นการเก็บดอกบัว หักดอกบัวเป็นสายสร้อย ให้นางกำนัล และปลิดกลีบบัวทำเป็นเรือลำน้อย ๆ ลอยน้ำ ภาพที่เกิดขึ้นนุ่มนวลและละมุนละไม งดงามและชวนมองยิ่งนัก

ความงดงามของภาพที่ปรากฏเกิดจากการพรรณนาภาพความเคลื่อนไหวในขณะนั้น ได้แก่ “น้ำใสไหลเย็นเห็นตัวปลา ว่ายแหวกปทุมมาอยู่ไหวไหว” และภาพตัวละครแสวงหาความสำราญ จากธรรมชาติ คือเก็บดอกบัว หักก้านดอกบัวทำเป็นสายสร้อย ปลิดกลีบดอกบัวลอยน้ำเล่น และ เล่นน้ำ และยังพรรณนาเสียงที่เกิดจากการเล่นน้ำว่า “กระเซ็น” เพื่อให้รู้สึกถึงความเย็นสบายของ สายน้ำ ธรรมชาติตอนนี้จึงงดงามด้วยภาพดอกบัวหลากสี กลิ่นหอมอบอวลของดอกบัว เสียงน้ำ กระแทกกันซึ่งแสดงความเย็นสบายและสดชื่น และภาพการเคลื่อนไหวของตัวละคร ทำให้เห็นความ มีชีวิตชีวาในขณะนั้น ภาพธรรมชาติในขณะนี้จึงทำให้ผู้อ่านสร้างภาพขึ้นในใจได้อย่างเด่นชัด

เห็นได้ว่าตอนบุษบาเล่นธรรมา เน้นที่การพรรณนาความงดงามของธรรมชาติและ ความงดงาม ของบุษบาไปพร้อม ๆ กัน การพรรณนาอย่างละเอียด ทำให้ภาพที่ปรากฏเด่นชัด อาทิ ปกิริยาของ บุษบาเกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอน และนุ่มนวลแซมช้อยทั้งสิ้น เพื่อเน้นให้เห็นว่าบุษบางดงามทั้ง

รูปโฉมและจริตกิริยา ผู้อ่านเห็นภาพความงดงามนั้นโดยตลอด กล่าวได้ว่าการได้สัมผัสความงดงามเหล่านี้ทำให้ผู้อ่านเป็นสุขใจ การได้พบหญิงที่งามเลิศท่ามกลางธรรมชาติที่งดงามชวนมอง โดยที่หญิงนั้นทำกิริยาแซมซ้อยงดงามอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นการเล่นน้ำ เก็บดอกบัว หักก้านบัวทำเป็นสายสร้อยและปลิดกลีบบัวทำเป็นเรือลำน้อยๆ ลอยน้ำ ภาพเหล่านี้ล้วนเพิ่มเสน่ห์ให้หญิงนั้นงดงามยิ่งขึ้น และทำให้ผู้อ่านรู้สึกเป็นสุขใจ ความงามเช่นนี้เองที่ทำให้ผู้อ่านประทับใจ ติดตาตรึงใจ

ความรู้สึกเข้าใจอารมณ์ตัวละคร การพรรณนาธรรมชาติตอนนี้ทำให้ผู้อ่านรับรู้สภาพจิตใจของบุษบา บุษบาเป็นตัวละครที่ไม่แสดงความรู้สึกของตนเด่นชัดนัก เมื่ออิเหนาทักตุนาหงันนางและพระราชบิดายกนางให้ระตุต่าศักดิ์ บุษบาก็ไม่มีโอกาสได้แสดงความในใจว่าพอใจหรือไม่ ความทุกข์โศกของนางเป็นเช่นไร ไม่มีการแสดงออกอย่างเด่นชัด แต่การเล่นธรร ในครั้งนี้แสดงความเพลิดเพลินใจของบุษบาอย่างเด่นชัดเป็นครั้งแรก เห็นได้จากคำกลอนต่อไปนี้

“ดอกขาวเหล่าแดงสลบสี	บานคลี่ขยายแยมเกสร
<u>บัวเผื่อนเกลื่อนกลาดในสาคร</u>	<u>บังอรเก็บเล่นกับนารี</u>
<u>นางทรงหักห้อยเป็นสร้อยบัว</u>	<u>สวมตัวก้านลสาวศรี</u>
<u>แล้วปลิดกลีบปทุมมาลย์มากมี</u>	<u>เทวีลอยเล่นเป็นนาวา”</u>

และ

“สงเสร็จเสด็จทรงเครื่อง	ย่างเยื้องจากฝั่งสระใหญ่
เที่ยวเล่นรรมธรรสำราญใจ	ชมพรรณดอกไม้นานา”

บุษบาแสดงความเบิกบานใจด้วยการหยอกล้อกับคนใกล้ชิด แสดงถึงความสุขใจของบุษบาซึ่งปรกติจะทุกข์เพราะมีเหตุร้ายเกิดขึ้น แต่ขณะนี้เหตุร้ายได้ผ่านไปแล้ว และได้อยู่ท่ามกลางธรรมชาติที่งดงาม สดชื่นแจ่มใส บุษบาจึงเบิกบานใจ การพรรณนาธรรมชาติตอนนี้จึงทำให้ผู้อ่านรับรู้ความในใจของบุษบาได้เด่นชัดขึ้น และเข้าใจอารมณ์ความรู้สึกของบุษบา

บทพรรณานาธรรมชาติในเวลากลางคืนที่นับว่างดงามอย่างยิ่งบทหนึ่ง ได้แก่อนุชบา
ชมจันทร์ ความงดงามของธรรมชาติในเวลากลางคืนเป็นดังนี้

“ครั้นค่ำสนธยาราตรีกาล	จึงเฝ้าม่านออกชมแสงบุหลัน
ทรงกลดหม่อมเมฆพรายพรรณ	แสงจันทร์จับแสงรถทรง
แสงโคมประทีปทองส่องสว่าง	กระจ่างจับพุ่มไม้ไพโรระหง
ดอกพะยอมหอมหวานล้ำดวงดง	สาวหยุดประยงค์โยทะกา
หอมกลิ่นกล้วยไม้ที่ใกล้ทาง	บอกบาทหยันพลางแล้วแลหา
ลมหวานอวลกลิ่นสุมาลย์มา	ระคนกลิ่นบุหงารำไป
เรไรจักจั่นสนั่นเสียง	เพราะเพียงดนตรีปี่โชน
บุหร่งร้องพร้องเพรียกพงไพร	ฟังเพลินจำเริญูใจไปมา ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔: ๔๔๓.)

ความงดงามของภาพที่ปรากฏ ความงดงามของธรรมชาติในเวลากลางคืนทำให้บุชบา
เปิดม่านออกชมจันทร์ ภาพที่ปรากฏแก่ตาของนางคือ ภาพพระจันทร์เต็มดวงทอแสงงดงาม
ท่ามกลางความมืดมิดของท้องฟ้า แสงที่นุ่มละมุนของพระจันทร์ทาบทับกับแสงสีทองแพรวพราว
ของรถทรง ทำให้เห็นภาพความนวลเนียนเป็นรัศมีสีทองอร่ามตา ขณะที่แสงจากโคมส่องทาง
สอดส่องที่พุ่มไม้ก็เป็นแสงสีทองนุ่มละมุนเช่นเดียวกัน นอกจากภาพแสงทั้งงดงามจับตาแล้ว ยังมี
กลิ่นหอมของดอกไม้ในป่า โดยเฉพาะกลิ่นหอมของดอกกล้วยไม้ซึ่งอยู่ใกล้กันนั้น
ความหอมของมวลดอกไม้ในป่ายังปะปนไปกับกลิ่นหอมของดอกไม้ที่ปรุงแต่งขึ้น จึงยิ่งสร้างความ
สดชื่นให้เกิดกับตัวละคร นอกจากนี้แล้วยังได้ยินเสียงจักจั่นดังระงมไปทั้งป่า สร้างความ
เพลิดเพลินใจยิ่งนัก ทั้งยังมีเสียงนกร้องดังแว่วมาเป็นระยะ เวลาดีกเช่นนี้จึงเป็นช่วงเวลา
ที่ตัวละครดื่มด่ำกับความงดงามของธรรมชาติได้อย่างเต็มที่ ภาพธรรมชาติในเวลากลางคืนขณะนี้
จึงงดงามชวนมอง ผู้อ่านเห็นภาพความงดงามร่วมไปกับตัวละคร

ความงดงามของบุชบาขณะเปิดม่านชมจันทร์นี้ ทำให้อิเหนาตื่นตะลึงและหลงใหลในตัวเอง
มากยิ่งขึ้น

“เห็นระเด่นบุษบาลาลัย   เฝยมานพิศพรรณพุกษา
 งามพักตร์นิวม่วงดั่งทองทา   จับแสงจันทร์ในนภาศ”
 (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๔๔๔)

แสงจันทร์มีสีเหลืองนวลละมุน ให้ความรู้สึกอ่อนโยนและนุ่มนวล เมื่อทอแสงจับต้องสิ่งใดจึงเพิ่มความนุ่มนวลน่ามองให้สิ่งนั้นยิ่งขึ้น ภาพบุษบาเฝยมานชมธรรมชาติในเวลากลางคืน โดยมีแสงจันทร์สาดทอไปทั่วร่างนี้ ทำให้เกิดรัศมีเรืองรองทั่วร่างนาง ความงดงามของบุษบาในขณะนั้นจึงจับตาและจับใจอึ้งเนิ่นยั้งนัก การพรรณนาความงดงามของแสงจันทร์จึงทำให้ภาพธรรมชาติในเวลากลางคืนงดงามชวนมองยิ่งขึ้น

การได้อยู่ท่ามกลางธรรมชาติที่งดงามย่อมสร้างความปลอดภัยและรื่นรมย์ใจให้ผู้พบเห็น ผู้แต่งนำเสนอความงดงามนั้นด้วยการพรรณนาโดยไม่ใช้ความเปรียบ ดังนั้นภาพพระจันทร์เต็มดวงจึงงดงามและชวนหลงใหลด้วยธรรมชาติของพระจันทร์ ไม่ได้งดงามเพราะนวลเนียนเหมือนผิวนางอันเป็นที่รัก ภาพน้ำค้างตกต้องใบไม้ก็งดงาม เพราะแสดงถึงความเย็นสดชื่นและความบริสุทธิ์สดใส ไม่ได้เกิดจากการเปรียบเทียบกับสิ่งใด ความชื่นชมในความงดงามของธรรมชาติเกิดจากการพรรณนาอย่างละเอียดถึงภาพที่งดงาม กลิ่นหอมสดชื่น เสียงที่ไพเราะเพราะพริ้ง และความเย็นสบายของสายลมที่พัดผ่าน ความรู้สึกซาบซึ้งดื่มด่ำในความงดงามของธรรมชาติค่อย ๆ เกิดขึ้น และกระจ่างชัดเจนในที่สุด ผู้อ่านเห็นภาพร่วมไปกับตัวละคร

ความรู้สึกเข้าใจอารมณ์ตัวละคร   ความงดงามของธรรมชาติจึงสร้างความปลอดภัยและรื่นรมย์ใจให้กับตัวละคร ดังเช่นความรู้สึกของบุษบาและอึเหนา อึเหนายังเกิดความรู้สึกหลงใหลบุษบายิ่งขึ้น เพราะบุษบางามยิ่งนัก ผู้อ่านเข้าใจความรู้สึกของอึเหนาได้เป็นอย่างดี

การพรรณนาธรรมชาติปรากฏในบทถ้าทอง เมื่อสังคามาระตาแต่งถ้า ถ้าเป็นสถานที่ที่งดงามโดยธรรมชาติ แต่สังคามาระตาบรรจงแต่งถ้าทองให้วิจิตรเพื่อให้อึเหนาพอใจที่สุด สภาพของถ้าก่อนแต่งเป็นดังนี้

“มาพบถ้ำหนึ่งรโหฐาน	เชิงชานดูขอบอชฌมาลัย
ท่าทางคดค้อมอ้อมไป	ศิลาใหญ่ติดตั้งบังลับ
แลไปไม่เห็นเป็นคูลา	ดั่งภูผาทิ้งแท่งแกล้งปรับ
ที่จำเริญมชงอนซ้อนซบ	เลี้ยวลับขอบกลเป็นพันไป
ในคูลานั้นมีชั้นช่อง	เปลวปล่องส่องแสงอุทัยไซ
ศิลาย่อยดงห้อยฟูไว้	น้ำใสไหลหยดอยู่อุตรา
บ้างงามอกดงดอกอักษกลับ	ซ้อนสลบลายเล่ห์เลขา
พ่างพื้นรึนราบจำเวญตา	มีแผ่นศิลาเป็นมัลลังก์
พระเดินลดเลี้ยวเที่ยวชม	ด้วยสมดงในฤทัยหวัง
แล้วเสด็จหยุดประทับยับยั้ง	พลางสั่งให้ช่างถ่ายอย่างไว้ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๔๗๖.)

ความมดงามของถ้ำที่แต่งแล้วเป็นดังนี้

“พระเสด็จลดเลี้ยวเที่ยวชม	มีมโนรมย์แจ่มใส
เปลวปล่องท่องถ้ำอำไพ	พื้นลาดดาดไปด้วยเงินงาม
เพดานดาราระย้าย้อย	ทองทับประดับพลอยเรืองอร่าม
อักษกลับแก้วมณีอัคคีตาม	สว่างวามแวววิบจับจินดา
มีชะวากุ้งเงิงเป็นเชิงชั้น	ล้วนทองคำทำคั่นกันฝา
ฉลกรูปสิงสัตว์นานา	ดูเด่นออกมาเหมือนจริง
ทั้งเนืองนดงเป็นเห็นประหลาด	พฤษชาติเหมือนจะไหวไกวกิ่ง
อันรูปเสื่อสีห์หมึกะทิง	เหมือนจะย่างวางวิงเวียนง ๗”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๔๗๓-๔๗๔.)

ความมดงามของภาพที่ปรากฏ   ความมดงามของถ้ำทองเกิดจากการแต่งถ้ำอย่างวิจิตร
โดยคงสภาพเดิมเอาไว้ เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินใจจากความมดงามของธรรมชาติจริง ๆ ถ้ำนี้
ไม่ได้มีตติเพราะ “ในคูลานั้นมีชั้นช่อง เปลวปล่องส่องแสงอุทัยไซ” นี้คือแสงจากธรรมชาติ
และธรรมชาติในถ้ำล้วนงามตระการตา

“ในคูหาอันมีชั้นช่อง	เปลวปล่องส่องแสงอุทัย
ศิลาย้อยดั่งหยอฟูไว้	น้ำใสไหลหยดอยู่อตรา
บ้างงามอกดั่งดอกจกกลับ	ซ็อนสลบลายเล่ห์เลขา
ฟ่างพื้นรื่นราบจำเรียดา	มีแผ่นศิลาเป็นบัลลังก์”

กล่าวได้ว่าทุกพื้นที่งดงามยิ่ง แต่สังคามาระตาต้องการแต่งให้วิจิตรยิ่งขึ้น ดังจำลองภาพพระราชวังไว้ในถ้ำ ดังนั้นความงามนี้จึงเป็นทั้งงามอย่างธรรมชาติ คืองามด้วยหินงอกหินย้อยที่น้อยระย้าคล้ายโคมไฟหรือคล้ายดอกไม้ มีน้ำหยดไหลริน ซึ่งเป็นการพรรณนาที่ไม่เกินความจริงเท่าใด เพราะธรรมชาติในถ้ำหลายแห่งเป็นเช่นนี้จริง แต่ถึงอย่างไรก็ไม่งดงามจนสมบูรณ์ไปได้ ดังนั้นสังคามาระตาจึงสรรแต่งให้งดงามยิ่งขึ้น โดยคงสภาพของถ้ำไว้ ส่วนที่แต่งขึ้นมาจึงกลมกลืนไปกับธรรมชาติ และไปกลืนส่วนที่บกพร่องของธรรมชาติให้งดงามขึ้น ส่วนที่งามด้วยมือมนุษย์เป็นดังนี้

“มีชะวากวุ้งเว้งเป็นเชิงชั้น	ล้วนทองคำทำคั่นกันฝา
ฉลกรูปสิงสัตว์นานา	ดูเด่นออกมาเหมือนจริง
ทั้งเนืองนดั่งเป็นเห็นประหลาด	พฤษชาติเหมือนจะไหวไวกิ่ง
อันรูปเสื่อสีหมีกระทิง	เหมือนจะวางวางวิ้งเวียนวง”

ผู้อ่านเห็นภาพความอ่อนช้อยงดงามด้วยฝีมือมนุษย์ เป็นการจำลองภาพที่เหมือนจริงด้วยฝีมือประณีต ถ้ำนี้จึงงดงามทุกส่วนไม่เหมือนถ้ำธรรมดา เป็นการให้ความเปรียบเพื่อให้ธรรมชาตินั้นทำอาการดุจมีชีวิต ภาพต้นไม้และสัตว์จึงดูงดงามและมีชีวิตชีวา แสดงถึงการตกแต่งอย่างประณีตบรรจง

ผู้อ่านเห็นภาพความงดงามของถ้ำทองร่วมไปกับตัวละคร ไม่ว่าจะพื้นดินซึ่งจัดสรรแล้ว “ที่ลาดลุ่มให้ห่มถมดิน พื้นลาดเงินสิ้นทั้งถ้ำนั้น” พื้นผาผนังแกะฉลกรูปสัตว์ป่า เพดานประดับพลอยส่องแสงอร่ามตา อุปรกรณ์ประดับตกแต่งถ้ำล้วนงดงามวิจิตรแม้กระทั่งบานประตูก็ “เป็นเครื่องทองลายกระหนกวิหคหงส์” ดังนั้นจึงอร่ามไปด้วยแสงแวววับจับตา คล้ายจำลองพระมหाराชวังมาไว้ที่นี่ ธรรมชาติของถ้ำที่งดงามอยู่แล้วจึงวิจิตรงดงามขึ้นด้วยมือมนุษย์ ผู้อ่านประทับใจในความงดงามซึ่งเป็นการบรรจงสร้างให้งามเด่นยิ่งกว่าธรรมชาติล้วน ๆ

ความรู้สึกเข้าใจอารมณ์ตัวละคร ความสวยงามของถ้ำเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ตัวละคร
คลายความทุกข์ ดังเช่นความรู้สึกของอิเหนาเมื่อได้ชมความงดงามของถ้ำทอง

"พระเสด็จลดเลี้ยวเที่ยวชม มีมโนรมย์แจ่มใส
เปลวปล่องห้องถ้ำอำไพ พันลาดดาบไปด้วยเงินงาม"
(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๔๙๔.)

การกำหนดให้ต้องแต่งถ้ำทองให้วิจิตร ก็เพื่อเพิ่มความพิศวงให้เกิดกับตัวละครและผู้อ่าน
แสดงถึงความพิเศษในเรื่องความงามว่าสำคัญยิ่ง ความงดงามสร้างความรื่นรมย์ใจให้ผู้สัมผัส
ความงามนั้นได้เสมอ ดังนั้นการบรรจงตกแต่งสรรหาธรรมชาติให้งดงามที่สุด จึงเป็นการเน้น
บรรยากาศของความงดงามในเรื่อง ขณะเดียวกันก็เน้นความพิเศษของคู่พระนางซึ่งมีรูปโฉมงดงาม
เป็นเลิศ เพื่อให้สมศักดิ์ศรีของคู่พระนาง ภาพที่เกิดขึ้นจึงเป็นความงดงามอลังการ ทั้งความงดงาม
ของตัวละคร และความงดงามของสถานที่ ผู้อ่านรับรู้ความงดงามที่สุดนั้นแล้วเกิดความรู้สึก
ซึ่งเป็นอารมณ์สะท้อนใจประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นขณะนั้น

ขณะที่พิธีอภิเษกระหว่างนุชบาและจรรกาจัดอย่างยิ่งใหญ่ในมหาราชวังเมืองดาดา มีการจัด
มหรสพตามขนบประเพณีทุกประการ แต่อิเหนาและนุชบาไม่มีพระราชพิธีอภิเษกอย่างที่ควรจะเป็น
ไม่มีสิ่งใดที่เป็นไปตามจารีตประเพณีของวงศ์เทวา อิเหนาแรกสมในถ้ำทองที่ตนเป็นผู้เลือก กับ
หญิงที่ตนรัก ซึ่งต้องทำทุกทางแม้การละเมิดจารีตประเพณี ความรักที่เกิดจากความต้องการของ
ตนเอง ทำให้อิเหนามีความสุขยิ่งนัก เช่นเดียวกับความรู้สึกของนุชบาที่ไม่ต้องอภิเษกกับจรรกา

การแรกสมของคู่พระนางในถ้ำทองแสดงให้เห็นว่าคู่พระนางอยู่ในธรรมชาติ ไม่มีพิธีอภิเษกที่
ใหญ่โตหรูหรา และไม่มีขนบประเพณีใดๆ การเลือกอยู่ในธรรมชาติแสดงถึงความงดงามที่บริสุทธิ์
ไม่มีสิ่งใดเป็นเครื่องผูกมัด เป็นการกระทำเพื่อความต้องการของตนเอง การเลือกแต่งถ้ำให้วิจิตรก็
เพื่อให้เกิดความงดงามซึ่งสมศักดิ์ศรีของคู่พระนาง ดังนั้นแม้จะอยู่ในธรรมชาติ แต่ธรรมชาตินั้นก็
ต้องงดงามเป็นเลิศ ถ้ำทองจึงเป็นการจำลองสัญลักษณ์ของวิมานและพระราชวัง ซึ่งต้องตกแต่ง
ด้วยทองและแก้วมณี อันทำให้สมศักดิ์ศรีของการเป็นวงศ์เทวา

จากลำคัตอนถ้ำทอง ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจ ได้แก่ความรื่นรมย์ยินดีและความพิศวงในความงดงามของถ้ำทอง ซึ่งเกิดจากการเห็นภาพร่วมไปกับตัวละคร เห็นได้ว่าการพรรณนาความงดงามของถ้ำเป็นไปอย่างละเอียดและครอบคลุม ความงดงามที่มีอยู่เองโดยธรรมชาติรวมกับความงดงามจากฝีมือมนุษย์ ทำให้ถ้ำทองวิจิตร ผู้อ่านเข้าใจอารมณ์ของอิเหนาซึ่งมีความสุขจากการได้ชมธรรมชาติที่งดงาม และมีความหวังว่าจะมีความสุขกับบุษบาในถ้ำทองที่งดงามวิจิตรนี้

บทพรรณนาความงดงามธรรมชาติในเวลากลางคืน ได้แก่เมื่ออิเหนาต้องจำใจจากจินตะหรา กลับเมืองกูเร็น ใจความมีดังนี้

“พระกรกายพักตราจาบัลย์	หวั่นหวั่นถวิลถึงจินตะหรา
ปานฉะนี้โหมตรอยู่พารา	จะนิทรากลับแล้วหรือฉันใด
เจ้าจะมีมิตรจิตคิดคะเน	รำลึกถึงพี่บ้างหรือหาไม่
เห็นที่ขนิษฐายาใจ	จะโหยหาอาลัยถึงพี่ชาย
แต่ครุ่นครวญรวนระคะเนนี้	จนยามดึกเดือนส่องแสงฉาย
พระเมฆมานสุพรรณพรณราย	ลมชายตามช่องมาตั้งองค์
น้ำค้างพร่างพรหมสุมาลย์	แบ่งบานแย้มกลีบกลิ่นส่ง
หอมละม้ายคล้ายกลิ่นโสมยง	พระเคลิ้มองค์หลงขับขึ้นฉับพลัน ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๙๗-๙๘.)

ความงดงามของภาพที่ปรากฏ ภาพตัวละครเปิดม่านชมธรรมชาติกลางดึก โดยมีแสงจันทร์ทอแสงไปทั่วบริเวณนั้น ทำให้มองเห็นน้ำค้างเกาะตามดอกไม้ การใช้คำ “พร่างพรม” ทำให้เห็นลักษณะการตกต้องไปไม่อย่างนุ่มนวล และยังเห็นภาพความใสแวววาวของหยดน้ำค้างอีกด้วย ภาพน้ำค้างตกต้องดอกไม้จึงทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกนุ่มนวลอ่อนโยน ส่งกลิ่นหอมรยรินมาตามสายลมที่พัดผ่าน ความงดงามเช่นนี้ปรากฏในบทชมธรรมชาติในเวลากลางคืนเสมอ แสงจันทร์ทำให้ภาพนั้นงดงามและให้แสงสีนวลละมุน จับใจผู้พบเห็นยิ่งนัก ผู้อ่านเห็นภาพความงดงามนั้นร่วมไปกับตัวละคร

ความรู้สึกเข้าใจอารมณ์ตัวละคร ความมีมิติในยามค่ำคืนสร้างความเยียบเหงาวังเวงใจให้ตัวละคร เป็นบรรยากาศของความอ้างว้างว่าเหวทำให้หดหูใจ ความมืดทำให้เกิด

จินตนาการและสร้างภาพต่างๆได้ตามที่ตัวละครรู้สึก ดังเช่นความรู้สึกของอิเหนาเมื่อจำต้อง
 พრაจากจินตนาหาร่างๆที่ยังไม่สมรัก ความหอมกรุ่นของดอกไม้ทำให้รู้สึกไปว่าหอมเช่นกลิ่นกาย
 นาง จึงไม่อาจควบคุมจิตใจของตนได้ ถึงกับ “เคลิ้มองค์หลงขับขึ้นขับพลัน” เห็นได้ว่าธรรมชาติ
 กลางดึกเร้าความรู้สึกหวนหาอาลัยรัก ความมีดมิตยามค้ำคั้นทำให้จิตใจตัวละครหม่นหมอง
 หมกมุ่นคิดถึงแต่นางอันเป็นที่รัก ธรรมชาติจึงมีอิทธิพลต่อสภาพจิตใจตัวละครผู้อ่านรับรู้สภาพ
 จิตใจตัวละครแล้วเกิดความเข้าใจตัวละคร

ขณะอิเหนาเตรียมการลักขุขามมีบทพรรณนาธรรมชาติในเวลากลางคืนจนกระทั่งรุ่งสางบท
 หนึ่ง ซึ่งงดงามและทำให้ผู้อ่านเห็นภาพร่วมไปกับตัวละคร และเข้าใจอารมณ์ของตัวละครได้เป็น
 อย่างดี ดังนี้

“ทอดองค์ลงกับที่ไสยาสน์	ร้อนราชฤทัยหม่นหมอง
พระเมยม่านสุวรรณอันเรืองรอง	ผันพักตร์สู่ส่องแสงเดือน
ทรงกลดหมดเมฆบริสุทธิ	นวลละของน้องนุชละม้ายเหมือน
ยิ่งคิดติดต้องอารมณ์เดือน	แสนสวาทไม่เคลื่อนคลายคะเนิง
ยอกรกายพาดนลาฏไว้	หวั่นหวั่นฤทัยถวิลถึง
ดังครคักดีปักทรวงตราตรึง	ปี่มประหนึ่งจะสิ้นสมประดี
ลมหวนอวลกลิ่นสุมาลัยมา	จับกับกลิ่นผ้าสไบศรี
หอมตลบอบซาบอินทรีย์	แต่เฝ้าดมหม่มคลีคลุ่มองค์
ไฉ่ดวงยิวาของพี่เอ๋ย	เมื่อไรเลยจะได้ชมสมประสงค์
ร่านร้อนรวิญจวนถึงนวลองค์	รำพึงตะลึงหลงจนหลับไป
บรรทมตื่นพื้นฟุ้งบุหร้อง	จวนแจ้งแสงทองอุทัยไซ
เสนาะเสียงจักจั่นสนั่นไพร	เรไรไพเราะดังดนตรี
พระเสด็จจากแท่นบรรจกรณ	ร่านร้อนฤทัยถึงโถมศรี
สระสรทรวงเครื่องเรื่องรูจี	แล้วออกนุ้มนุ้พล ๕”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๔๙๖-๔๙๗.)

ความงดงามของภาพที่ปรากฏ ภาพตัวละครเมยม่านจากรถทรงชมแสงจันทร์ เป็น
 สิ่งที่พบบ่อยครั้ง เพื่อให้บรรยากาศนั้นงดงามชวนมองยิ่งขึ้น และเพื่อแสดงว่าธรรมชาติที่งดงาม

ทำให้มนุษย์หลงใหลและชื่นชม การพรรณนาธรรมชาติในเวลากลางคืน ยังคงประกอบด้วย ความงดงามของพระจันทร์ทรงกลดซึ่งเปล่งประกายเรืองรองงามจับตา และลมพัดพากลิ่นหอม ของมวลดอกไม้ ขณะที่ธรรมชาติยามรุ่งสางประกอบด้วยเสียงนกร้องปลุก และแสงสว่างจับท้องฟ้า ซึ่งไม่ได้สว่างจัดจ้าในทันที แต่ค่อย ๆ ส่องสว่างและทวีความจัดจ้าขึ้น เสียงจ๊กจั่นเรไรที่ดังระงมไป ทั้งป่า แสดงถึงความมีชีวิตชีวาและสดใสของรุ่งเช้า ทั้งหมดนี้ผู้อ่านเห็นภาพและรู้สึกร่วมไปกับ ตัวละครได้เป็นอย่างดี

ความรู้สึกเข้าใจอารมณ์ตัวละคร แม้ธรรมชาติขณะนี้จะงดงามและสดชื่นแจ่มใสเพียงใด แต่ความรู้สึกของตัวละครกลับไม่เพลิดเพลินเบิกบานใจ เพราะขณะนี้ตัวละครกำลังทุกข์ใจ อีเหนาวิตกกังวลและทุกข์ใจเพราะเกรงว่าจะไม่สมหวังในตัวยุชบา แผนการณัฏกบุษบาเป็นการ ทำความผิดร้ายแรงยิ่งและไม่รู้ว่าจะสำเร็จหรือไม่ อีเหนาจึงทุกข์ร้อนใจยิ่งนัก “ร้อนร่าชฤทัย หม่นหมอง” “ร้านร้อนรณัญจนถึงนวลอนงค์” และ “ร้านร้อนฤทัยถึงโคมศรี” เมื่อจิตใจวิตกกังวล ทุกข์ร้อนเช่นนี้แล้ว ธรรมชาติในเวลากลางคืนจึงเข้าความอ้างว้างใจเพราะหวนหาบุษบานาง อันเป็นที่รัก และแม้ว่าธรรมชาติตอนรุ่งสางจะสดชื่นแจ่มใสเพียงใด แต่ความรู้สึกของอีเหนา กลับเป็นดังนี้ “ร้านร้อนฤทัยถึงโคมศรี” ผู้อ่านเข้าใจอารมณ์ของอีเหนาในขณะนี้ได้เป็นอย่างดี และเกิดความเข้าใจเห็นใจอีเหนา

การพรรณนาความงดงามของธรรมชาติในลักษณะบทนิราศตัวอย่างสุดท้ายนี้ เป็นบท ชมดวงขณะอีเหนาตามหาบุษบา ใจความเป็นดังนี้

“เดินเอยเดินทาง	ตามหว่างรุกขชาติเชิงผา
พิศพรรณมิ่งไม้نانา	รื่นรมัรติยาเรียงราย
บ้างเผล็ดดอกออกช่ออรชร	บ้างแบ่งบานเกสรแย้มขยาย
หอมหวนอวลกลิ่นอบอาย	คล้ายคล้ายเหมือนเมื่ออยู่ถ้ำทอง
แม้ได้ดวงยิวมาด้วยพี่	จะชวนพี่ปริดีเปรมเกษมสอง
เห็นการะเกดสีเหลืองเรืองรอง	เหมือนผิวเนื้อน้องที่ตองใจ
พระเหลือบแลดูดอกสร้อยฟ้า	ยื่นย้อยระย้างามไสว
เหมือนสร้อยห้อยมวณางทราวม้วย	หรือน้องน้อยห้อยไว้กระมังนา

จะให้รู้ว่าอยู่ที่ป่านี้	ให้พี่มาติดตามหา
เห็นเล็บนางบานตระการตา	เหมือนนชายีหาวาของเรียมเอย
ภุมรินบินร่อนเร่หา	ชมรสมาลาอันผายเผย
เหมือนพี่เตร่ร่ตามเจ้าทราชมเขย	“ไม่รู้เลยว่าจะไปแห่งใด ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๕๗๖-๕๗๗.)

ความมงดงามของภาพที่ปรากฏ ภาพป่ายังคงร่มรื่นดงามแม้จะเป็นเวลากลางวัน เป็นการเสนอความหลากหลายในสภาพที่ต่างกันของดอกไม้ ที่มีทั้งเพิ่งผลิดอก บ้างแตกช่อแล้ว บ้างแบ่งบานเต็มที่ มีกลิ่นหอมรวยรินของดอกไม้เหล่านี้ การพรรณนาความมงดงามของป่ายังคงเป็นภาพความร่มรื่นเย็นสบาย ไม่ปรากฏความร้อนแรงจากแสงอาทิตย์ เน้นไปที่การพรรณนาความมงดงามของดอกไม้หลากพันธุ์และกลิ่นหอมรวยริน มีแมลงบินตอมเกสรดอกไม้ ผู้อ่านเห็นภาพธรรมชาติที่ดงามนั้น

ความรู้สึกเข้าใจอารมณ์ตัวละคร การพรรณนาธรรมชาติในลักษณะของบทนิราศ มักเน้นไปที่การพรรณนาความมงดงามของพันธุ์ไม้ เพราะพันธุ์ไม้มีลักษณะร่วมบางประการกับ นางอันเป็นที่รัก จึงเร้าอารมณ์ตัวละครให้คิดถึงนางอันเป็นที่รัก ดอกกระเจดสีเหลืองทำให้นึกถึงความนวลเนียนของผิวบุษบา ดอกสร้อยฟ้าที่ห้อยระย้าคิดไปว่าเป็นสร้อยที่ร้อยมวยผมของนาง ดอกเล็บมือนางทำให้นึกถึงเล็บของนาง แมลงบินตอมดอกไม้ทำให้รู้สึกเหมือนตนกำลังตามหานาง ธรรมชาติจึงเร้าความรู้สึกคิดถึงนางอันเป็นที่รักให้เพิ่มพูนขึ้น ดังเช่นความรู้สึกของอิเหนาขณะออกติดตามบุษบาอย่างไม่รู้อนาคต ความรู้สึกของอิเหนาที่ว่า “เหมือนพี่เตร่ร่ตามเจ้าทราชมเขย “ไม่รู้เลยว่าจะไปแห่งใด” จึงแสดงความมีดมนอัปพันทางของอิเหนา ซึ่งทำให้อ่านเข้าใจและเห็นใจอิเหนายิ่งนัก

กล่าวโดยสรุปได้ว่าฉากธรรมชาติสร้างอารมณ์สะเทือนใจโดยการพรรณนาความมงดงามของธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็ฉากธรรมชาติในเวลากลางวันหรือฉากธรรมชาติในเวลากลางคืน ความมงดงามของภาพที่ปรากฏเกิดจากการให้รายละเอียดของภาพธรรมชาติอย่างครบถ้วนและครอบคลุมทุกส่วน ภาพที่เกิดในใจผู้อ่านไม่ได้เกิดจากจุดเล็ก ๆ เพียงจุดเดียว แต่ขยายขอบเขตกว้างใหญ่ ทำให้เห็นภาพธรรมชาติทั้งหมดในเวลานั้น ภาพธรรมชาติในเวลากลางวันจึงประกอบด้วยความร่มรื่นจากร่มไม้ใหญ่ แสงไม่จัดจ้าอย่างรุนแรง ภาพความมงดงามของมวลดอกไม้ ส่งกลิ่นหอม

สดชื่น สายลมพัดดอกไม้ให้ร่วงโรยสู่พื้นดิน ภาพที่เกิดขึ้นจึงแจ่มใสและชัดเจน ในขณะที่ภาพธรรมชาติในเวลากลางคืนประกอบด้วยแสงจันทร์นวลเนียน ทำให้บรรยากาศไม่มีดมัวและน่ากลัวจนเกินไปนัก สายลมพัดพากลิ่นหอมรยรินของดอกไม้ จักจั่นเรไรส่งเสียงระงมไปทั่วป่า และสายลมพัดพาความเย็นสบายให้รู้สึก ภาพที่เกิดขึ้นงดงามและนุ่มนวลชวนมองไม่แจ่มใสชัดเจน เช่นกลางวัน การพรรณนาธรรมชาติจึงเน้นไปที่การสร้างอารมณ์ร่วมให้เกิดกับผู้อ่าน ภาพจะค่อย ๆ เกิดขึ้นอย่างงดงาม อารมณ์สะท้อนใจที่เกิดขึ้นจะเป็นความรื่นรมย์ในความงดงามของธรรมชาติ เพราะผู้อ่านเห็นภาพร่วมไปกับตัวละคร ในขณะที่ตัวละครเห็นความงดงามของธรรมชาติแล้วเกิดความรื่นรมย์ใจ ผู้อ่านสัมผัสความงดงามนั้นได้ด้วยใจ เกิดจินตนาการไปกับการพรรณนาธรรมชาตินั้น

อารมณ์สะท้อนใจเกิดขึ้นเพราะผู้อ่านเข้าใจตัวละครได้ดียิ่งขึ้น จากธรรมชาติเป็นสิ่งเร้าให้ตัวละครแสดงอารมณ์และความรู้สึกของตนได้อย่างเต็มที่ การเดินทางท่ามกลางความมืดมิดในยามค่ำคืน ทำให้ตัวละครเกิดความอ้างว้างว่าเหงาและแสดงความรู้สึกนั้นออกมาอย่างชัดเจน จึงกล่าวได้ว่าจากธรรมชาติมีบทบาทต่อการแสดงภาวะซับซ้อนที่เกิดขึ้นภายในจิตใจตัวละครได้เป็นอย่างดี

อารมณ์สะท้อนใจที่เกิดขึ้นจากการพรรณนาจากธรรมชาติ ได้แก่ความรื่นรมย์ใจซึ่งเกิดจากการเห็นภาพร่วมไปกับตัวละครและเกิดความเข้าใจตัวละคร โดยธรรมชาติมีบทบาทสำคัญในการสร้างบรรยากาศและแสดงภาวะจิตใจของตัวละคร

๒. จากสำคัญที่ทำให้ผู้อ่านประทับใจ ติดตามใจ ผู้อ่านบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ รู้สึกประทับใจจากสำคัญหลายตอน และมักจดจำกันได้ขึ้นใจ เมื่อเอ่ยถึงบทละครเรื่องนี้จึงมักนึกถึงจากสำคัญนั้น เพราะวรรณคดีเรื่องนี้เป็นกลอนบทละครในการแสดงแต่ละครั้งจึงมักตัดตอนสำคัญเหล่านี้มาเล่น ซึ่งโดยมากมักเป็นเหตุการณ์เด่นของตัวละครเอกซึ่งดึงดูดความสนใจผู้อ่านได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาจากสำคัญเหล่านั้นดังต่อไปนี้

๒.๑ ศีกกะหมังกุหนิง

๒.๒ บุชบาเสียงเทียน

๒.๓ ลมหอบ

๒.๔ มะงุมมะงาหรา

ทั้งนี้จะพิจารณาสองลักษณะ ได้แก่ความมดงามของภาพที่ปรากฏ และความสัมพันธ์ของฉากสำคัญกับองค์ประกอบอื่นในเรื่อง เพื่อแสดงให้เห็นว่าฉากสำคัญทำให้ผู้อ่านประทับใจติดตามตั้งใจได้อย่างไร

๒.๑ ตีกกะหมังกุหนิง ฉากนี้เป็นฉากรบที่ยิ่งใหญ่และมดงามยิ่งในบทละครเรื่องนี้ แสดงความเก่งกล้าสามารถของอิเหนา ฉากสำคัญนี้เริ่มจากอิเหนามาถึงเมืองดาดา ท้าวกะหมังกุหนิงและอิเหนาเจรจาทัพ ลงมือรบ และจบฉากสำคัญเมื่ออิเหนารบชนะ

๒.๑.๑ ความมดงามของภาพที่ปรากฏ เป็นภาพขบวนทัพที่ยิ่งใหญ่เกรียงไกรและมดงามเพื่อแสดงอำนาจของอิเหนาซึ่งเป็นจอมกษัตริย์และเป็นวีรบุรุษที่จะมาช่วยเมืองดาดา ความมดงามและยิ่งใหญ่นี้ปรากฏผ่านสายตาศัตรู ดังนี้

“กัมเกล้ากราบทูลภูวเรศ	ว่าคอยเหตุได้เห็นทัพใหญ่
ยกมาแน่นดงพงไพร	ดูไปไม่สิ้นโยธา
เชิงแซ่แตรสังข์ฆ้องกลอง	ข้างร้องเรียกมันสนั่นป่า
เสียงโกลนกระทบแฉ่งข้างม้า	ดังว่าเสียงพยุอิงอล
อันแสงอาวุธนอกดาบ	ปลาบแปลบแวบวาบเวหน
ผดคลี่มีดคลุมไผยมบน	บดบังสุริยในท้องฟ้า
ธงหน้ามาปักลงบัดใจ	แลไปไม้ราบไปทั้งป่า
แล้วมีทัพออกจากพารา	เข้าหาสมทบบรรจบกัน
กำลังสงครามครั้งนี้	ดูที่ยิ่งยวดกวอดขัน
พຸ່ງนี้้นำที่จะโรมรัน	พระทรงธรรม์จงทราบฝ่าธุลี ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔: ๓๒๑-๓๒๒.)

ความยิ่งใหญ่และเกรียงไกรของทัพทำให้ศัตรูตื่นตกใจ เพราะทัพของอิเหนาพร้อมด้วย อาวุธ ผู้คน และช้างม้า ซึ่งเป็นส่วนประกอบที่สำคัญยิ่งในขบวนทัพ แสดงให้เห็นความเข้มแข็ง สง่างามของกระบวนทัพ และยังพรรณนาความคึกคักกล้าหาญของทหารกูเรป็นดังนี้

“บัดนั้น	นายทหารกูเรป็นไม่หวั่นไหว
ให้ระดมปืนตบรับไว้	แล้วไสโยธิตีประจัญ
ต่างมีฝีมืออื้ออึง	วางวี่งเข้าถึงอาวุธสิ้น
ดาบสองมือโถมทะลวงฟัน	เหล่ากรีชติดพันประจัญรบ
ทหารหอกกลอกกลับสัประยุทธ์	ป้องบัดอาวุธไม่หลีกหลบ
พวกพลพาชีตีกระทบ	รำทวนสวนประจบโถมแทง
บ้างสกัดขัดฟุ้งหอกคู่	เกาทันท์ธนูนำวแผลง
ตะลุมบอนพอนพันกันกลางแปลง	ต่อแย้งยุทธ์ยิงชิงชัย
ตายระดับทับกันดังพอนฟาง	เลือดนองท้องช้างเหลวไหล
กองหลังประดังหนุนขึ้นไป	ตัวนายไล่ไพร่เข้าบุกบัน ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔: ๓๒๘.)

ทหารกูเรป็นเป็นทหารที่ดีคือมีความกล้าหาญพร้อมสู้ศัตรู และมีฝีมือในการรบ ลักษณะเช่นนี้ จึงทำให้กองทัพมีชัยต่อศัตรู เป็นทัพที่ยิ่งใหญ่เกรียงไกร ส่วนประกอบที่สำคัญนี้เองที่เสริมสร้างทัพ ของอิเหนา แสดงอำนาจและบารมีของอิเหนาผู้เป็นแม่ทัพ

ประเพณีในการรบที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง ได้แก่การเจรจาทัพของแม่ทัพ เพื่อถามชื่อเสียง เรียงนามของกันและกัน บทเจรจาทัพตอนนี้นับว่างดงามด้วยถ้อยคำภาษาที่คมคาย กระทบใจผู้ฟัง ยิ่งนัก ได้แก่บทเจรจาทัพของท้าวกะหมังกุหนิงกับอิเหนา ซึ่งจะตัดตอนมาบางส่วนดังนี้

“เมื่อนั้น	ท้าวกะหมังกุหนิงเรื่องศรี
รู้ว่าระเด่นมนตรี	ภูมีครันคร้ามขามวิญญาน์
แต่มานะตอบไปด้วยใจหาญ	เจ้าผู้วงศ์วานอัสญญา
แต่ละองค์ทรงโถมไล่กา	ชันษาอายุยังเยาว์

ได้เห็นก็เป็นน่าเสียดาย	จะพากันมาตายเสียเปล่าเปล่า
ไม่ควรคู่สู้รบกับเรา	ครั้งจะฆ่าเสียเล่าก็อายใจ
อึ่งตัวเจ้ากับเรานี่	จะราศีเคียงกันก็หาไม่
ให้จรทามาเกิดจะชิงชัย	เจ้าจะได้ดูเล่นเป็นขวัญตา ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔: ๓๒๙-๓๓๐.)

เป็นถ้อยคำชมขวัญเริ่มจากการชมอิเหนาว่ารูปร่าง อายุยังน้อย แต่จะต้องตายเพราะสู้รบกับพระองค์เพราะ “ไม่ควรคู่สู้รบกับเรา ครั้งจะฆ่าเสียเล่าก็อายใจ” ท้าวกะหมังกุนหนึ่งชมอิเหนาด้วยถ้อยคำที่คมคาย เหมือนผู้ใหญ่พูดกับเด็กด้วยความปรานี ท้าวกะหมังกุนหนึ่งให้อิเหนาส่งจรทามาชิงชัยกับตน เพราะจรทามีสิทธิ์ในตัวบุษบา จึงไม่ใช่ธุระของอิเหนา ท้าวกะหมังกุนหนึ่งไม่อยากฆ่าอิเหนาเพราะละอายใจเพราะตนเป็นผู้ใหญ่แล้ว ถ้อยคำของท้าวกะหมังกุนหนึ่งแสดงให้เห็นชั้นเชิงของผู้ที่ผ่านโลกมาก่อน การให้อิเหนาส่งจรทามาชิงชัยกับพระองค์เป็นการป้องกันไม่ให้อิเหนาเข้ามาเกี่ยวข้อง เพื่อที่พระองค์จะได้ไม่ต้องรบกับอิเหนา การชมขวัญอิเหนาเพื่อให้อิเหนาเกิดความเกรงกลัว ท้าวกะหมังกุนหนึ่งพูดอย่างผู้ใหญ่ที่มีประสบการณ์และสามารถควบคุมสติไว้ได้ การสู้รบต้องอาศัยสติและควบคุมอารมณ์ให้ได้หากไม่แล้วอาจพ่ายแพ้ในการรบ ท้าวกะหมังกุนหนึ่งจึงพูดเพื่อชมขวัญอิเหนาให้เกิดความเกรงกลัวพระองค์ ขณะเดียวกันก็กีดกันไม่ให้อิเหนามาเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งนับว่าท้าวกะหมังกุนหนึ่งคาดการณ์ผิดเพราะอิเหนามาเพื่อปกป้องบุษบา

การพูดชมขวัญโดยทำที่แสดงความปรานีนี้ ไม่อาจทำให้อิเหนาโกรธได้ อิเหนาสามารถควบคุมสติอารมณ์ของตนได้อย่างมั่นคง และตอบไปว่า

“เมื่อนั้น	พระองค์วงศ์อภัยแดหา
จึงตอบว่าอันตัวจรทา	มิได้อยู่ดาหารธานี
เมื่อหลับตามารบให้ผิดเมือง	รู้พลตายเปลืองไม่พอที่
จะรบกับจรทาดังว่านี่	จงล่าเลิกโยธิตอยไป
แม้ไม่รู้แห่งเมืองจรทา	จะช่วยชี้มรรคาบอกให้
ถ้าขึ้นตั้งประชิดติดกรุงไกร	คงชิงชัยไม่ฟังท่านพาทิ

ถึงมาตรแมนจรกามีมาแล้ว	ตัวเราจำช่วยด้วยเป็นพี่
เมตตาว่าน้องเป็นสตรี	จะทอดทิ้งมารศรีเสียอย่างไร
ไชนางเกิดในปทุมมา	สุริยวงศ์พงศานันหาไม่
จะมาชวงชิงกันดังผลไม้	อันจะได้นางไปอย่าสงกาฯ"

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๓๓๐.)

อิเหนาตอบได้อย่างคมคายที่สุด ถ้อยคำตอนนี้เป็นการเย้ยท้าวกะหมังกุหนิงอย่างเจ็บปวดที่สุด ขณะนี้จรกามีไม่มีสิทธิ์ในตัวบุษบาเพราะยังไม่ได้อภิเษกสมรส จรกาจึงไม่ใช่คนของเมืองดาหา การที่ท้าวกะหมังกุหนิงชอบกับจรกา ทำให้อิเหนาพูดได้ว่า

"เมื่อหลับตามารบให้ผิดเมือง	รู้พลตายเปลืองไม่พอที่"
-----------------------------	-------------------------

นั่นคือเป็นความผิดของท้าวกะหมังกุหนิง ถ้อยคำ "หลับตามารบให้ผิดเมือง" จัดว่าเป็นชนบในการรบที่ต้องเยาะเย้ยศัตรู เพื่อให้ศัตรูโกรธ จะได้ขาดสติและควบคุมอารมณ์ตนเองไม่ได้ เมื่อรบแล้วจะเกิดความผิดพลาด การใช้คำว่า "หลับตา" ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงกิริยาปิดกั้นตาเท่านั้น แต่หมายถึงการไม่รู้สิ่งใด มองไม่เห็นว่าจะเกิดอะไรขึ้น การใช้คำว่า "หลับตา" จึงทำให้เกิดภาพขึ้นในใจผู้อ่านอย่างชัดเจน อิเหนายังว่าต่อไปด้วยว่า "แมนไม่รู้แห่งเมืองจรกา จะช่วยซั่มรรคาบอกให้" แสดงความหวังดีและเห็นใจในความไม่รู้ของท้าวกะหมังกุหนิง ซึ่งสร้างความเจ็บใจให้ท้าวกะหมังกุหนิงมาก เพราะผู้พูดเป็นคู่ต่อสู้ของพระองค์เอง เหมือนให้เด็กคอยแนะนำผู้ใหญ่ คำกลอนตอนนี้แสดงให้เห็นการเย้ยอย่างเจ็บปวด ซึ่งสร้างความเจ็บแค้นใจให้ท้าวกะหมังกุหนิงได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ยังมีการใช้ภาพพจน์อุปมาโวหาร ซึ่งไพเราะและคมคายที่สุดนั่นคือ

"ไชนางเกิดในปทุมมา	สุริยวงศ์พงศานันหาไม่
จะมาชวงชิงกันดังผลไม้	อันจะได้นางไปอย่าสงกา"

อิเหนาว่าบุษบาไม่ใช่คนไม่มีพ่อแม่ ไม่ใช่คนไม่มีเชื้อวงศ์ ความเปรียบที่ว่า "จะมาชวงชิงกันดังผลไม้" หมายความว่านางไม่ใช่ของสาธารณะ ไม่ใช่ผลไม้นี้ให้ผู้ชายมาแย่งกัน "ผลไม้" ในที่นี้

หมายถึงนารีผล นารีผลหรือมักกลีผลเป็นผลไม้ประหลาดที่ออกลูกมาเป็นผู้หญิง มีเฉพาะในป่าหิมพานต์ ลูกนารีผลจะมีหัวจุกติดอยู่ตามกิ่ง ห้อยตามกิ่ง ใครแย่งได้ก็จะมีสิทธิ์ครอบครองนาง มีชีวิตอยู่ได้เพียงเจ็ดวันเท่านั้น หลังจากนั้นจะเหี่ยวและเน่า แต่บุษบาไม่ใช่ นารีผล นางเป็นคนมีพ่อแม่ และเป็นถึงวงศ์เทวา และอิเหนาซึ่งเป็นพี่ชายของนางจะปกป้องคุ้มครองนางเอง ใครที่จะชิงนางไปต้องต่อสู้กับอิเหนา ความตอนนี้แสดงให้เห็นว่าอิเหนาตั้งใจปกป้องคุ้มครองน้อง และเชื่อมั่นว่าตนต้องไม่แพ้ท้าวกะหมังกุหนิง ดังนั้นท้าวกะหมังกุหนิงจึงไม่มีโอกาสได้นางไปแน่นอน

บทเจรจาทัพของอิเหนาในตอนนี้มีน้ำเสียงปกป้องคุ้มครองบุษบา อิเหนาทำอย่างบริสุทธิ์ใจในฐานะพี่ชาย อิเหนายังไม่พบบุษบาจึงยังไม่เกิดความรักในตัวนาง การมาครั้งนี้เป็นความจำใจของอิเหนาด้วย เมื่อต้องรบกับศัตรูที่ตั้งใจมาชิงนาง อิเหนาได้ทำหน้าที่ของพี่ชายที่ตั้งใจปกป้องคุ้มครองน้องได้อย่างดีที่สุด ถ้อยคำที่พูดเป็นไปอย่างสมเหตุสมผล ขณะเดียวกันยังแสดงบุคลิกลักษณะของอิเหนาได้อย่างองอาจและสง่างาม เป็นความเชื่อมั่นของคนมีฝีมือซึ่งรู้จักตนเองดี อิเหนาไม่ได้เกรงกลัวท้าวกะหมังกุหนิง ถ้อยคำที่พูดไม่มีความเกรงใจแต่ก็ไม่หยาบคาย ความองอาจสง่างามนี้ทำให้ผู้อ่านชื่นชมอิเหนา

เห็นได้ว่าอิเหนาเองก็รู้ว่าท้าวกะหมังกุหนิงเข้มข้มขัณฑ์ โดยการสร้างควมหวาดกลัวและพยายามทำให้อิเหนาโกรธ แต่อิเหนาคอบคลุมอารมณ์ของตนไว้ได้ และพูดจาเยาะเย้ยท้าวกะหมังกุหนิงกลับคืนไป เพื่อให้ท้าวกะหมังกุหนิงโกรธบ้าง การต่อสู้ทางวาจาเช่นนี้แสดงความสามารถทางสติปัญญาและการควบคุมอารมณ์ของตน ซึ่งนับว่าเป็นการต่อสู้ที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าการต่อสู้ทางฝีมือในการรบ ใครเพียงพล้ำก็จะเป็นฝ่ายแพ้ทันที บทเจรจาทัพตอนนี่จึงเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของฉากสำคัญนี้ ที่ทำให้การทำศึกสงครามครั้งนี้ยิ่งใหญ่และเกรียงไกรยิ่งนัก

วินยาสะกำเป็นผู้ที่ออกรบแทนท้าวกะหมังกุหนิง และต้องสู้รบกับสังคามาระตา ผลปรากฏว่าวินยาสะกำตาย ท้าวกะหมังกุหนิงโกรธมากจึงออกรบกับอิเหนา กระบวนท่ารบเป็นดังนี้

“เมื่อนั้น
เห็นไพร่รุกไล่อนุชา

พระสุริยวงศ์พงศอัสญแดหา
พระขัมมำถลันออกกั๊กนาง

กลับกลอกนอกทรงพุ่งสกัด	ระตูรับผันผัดไม่ขัดขวาง
พระชักอาษาไนยไ้วาง	สะบัดอย่างเขื่อนชายย้ายทำนอง ฯ
เมื่อนั้น	ทำวกะหมังกุหนึ่งไวร่อง
ขับม้าวกวังชิงคลอง	เคล่าคล่องกลับกลอกนอกขัด
ขยับกรผ่นพุ่งข้างละที	ระเด่นมนตรีป้องปิด
ระตูตามติดพันด้วยสันทัด	ผันผัดอาวุธกันไปมา ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔: ๓๓๕-๓๓๖.)

ทำวกะหมังกุหนึ่งเป็นคู่ต่อสู้ที่มีฝีมือยิ่งคนหนึ่ง อิเหนาจึงไม่อาจเอาชนะได้โดยง่าย การกำหนดให้ทำวกะหมังกุหนึ่งมีความสามารถในการรบเช่นนี้ จึงเป็นการเสริมอำนาจและบารมีของอิเหนา เพราะอิเหนาเอาชนะทำวกะหมังกุหนึ่งได้

ฉากสำคัญตอนศึกกะหมังกุหนึ่งจึงเป็นการพรรณนาภาพขบวนทัพที่ยิ่งใหญ่และเกรียงไกรของฝ่ายอิเหนา ซึ่งพร้อมด้วยทหารที่กล้าหาญ ช่างม้า และอาวุธ ภาพทหารที่ฮึกหาญพร้อมสู้รบ แสดงถึงความเข้มแข็งของกองทัพ ซึ่งสะท้อนภาพแม่ทัพที่มีอำนาจและบารมียิ่ง ความเก่งกล้าสามารถและมีสติปัญญาที่เฉียบแหลมของอิเหนา ทั้งการใช้วาจาโต้ตอบทำวกะหมังกุหนึ่งและมีมือในการรบ ทำให้ผู้อ่านชื่นชมตัวละครนี้ และเห็นภาพความมั่งคั่งยิ่งใหญ่ของกองทัพนี้

๒.๑.๒ ความสัมพันธ์ของฉากสำคัญกับองค์ประกอบอื่นในเรื่อง ฉากรับนับเป็นเหตุการณ์ที่น่าตื่นเต้นของเรื่อง ในที่นี้นับเป็นจุดคลี่คลายปัญหาในใจของอิเหนา นั่นคือเรื่องความงามของบุษบา เพราะเมื่อรบชนะแล้ว อิเหนาก็ได้พบบุษบาที่งามยิ่ง เป็นเหตุการณ์ที่อิเหนาได้ประจักษ์ความจริงว่าบุษบางามยิ่งกว่าจินตะหรา ปัญหาต่างๆในใจอิเหนาจึงคลี่คลายไปเช่นเดียวกับการทำศึกสงคราม

ศึกกะหมังกุหนึ่งแสดงความรักความผูกพันที่ยิ่งใหญ่ของกษัตริย์วงศ์เทวา ที่พร้อมจะต่อสู้เพื่อรักษาศักดิ์ศรีของวงศ์เทวาไว้ ดังเช่นที่อิเหนามาช่วยรบในครั้งนี้เพราะทำวดาหาเป็นอาและบุษบาเป็นน้องของตน ทำวกูเรปัน ทำวกาหลัง และทำวสิงหนัดสาหรี่ ต่างส่งทหารมาช่วยเหลือ เพื่อรักษาเชื้อวงศ์เทวาของตนเอาไว้

ศึกครั้งนี้ยังแสดงขัตติยมานะของกษัตริย์ ได้แก้ทำวกะหมังกุหนิงซึ่งแม้จะรู้ว่าต้องตาย แต่ก็พร้อมจะทำสงคราม ความรู้สึกของทำวกะหมังกุหนิงเป็นดังนี้

“พระวีรบุรุษพลชั้นฉัณผาย	มาตามชายทิวทุ่งกรุงศรี
ทอดพระเนตรแลดูหมูโยธี	ภูมิเห็นเป็นอัศจรรย์
อันทวนทองธงฉานธงชัย	แลไปไม่มีสืบ
จะดูดินฟ้าพนาวัน	สารพันอัปภาคย์หลากกลาง
มิ่งม้าพาชีที่นั่งทรง	เผอิญงหงอยเงื่องเยื้องย่าง
กาเหยี่ยวเฉี่ยวฉาบมาริมทาง	ข้ามขวางหน้าฉานผ่านไป
ให้อาเพศเหตุเห็นวิปริต	ก็แจ้งจิตว่าจะม้วยไม่สงสัย
ยิ่งคิดคร่ำครั้นพรันใจ	พระสั่งให้หยุดพลมนตรี ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔: ๓๒๔.)

การต้องออกรบทั้งที่รู้ว่าจะต้องตาย แสดงความกล้าหาญของทำวกะหมังกุหนิง ซึ่งรักษาเกียรติยศของตน การสร้างให้ทำวกะหมังกุหนิงเข้มแข็งและกล้าหาญ ทำให้ผู้อ่านชื่นชมตัวละครนี้ แม้ว่าจะเป็นตัวละครที่อยู่ฝ่ายตรงข้ามกับพระเอกก็ตาม

สิ่งสำคัญยิ่งในศึกกะหมังกุหนิงก็คือการแสดงความเก่งกล้าสามารถของอิเหนา แม้แต่ทำวดานากัทรึงยินดีเมื่อรู้ว่าอิเหนามาช่วยรบ ความรู้สึกของพระองค์เป็นดังนี้

“เมื่อนั้น	พระปิ่นปักนัคเรศสูงส่ง
แจ้งว่าอิเหนาสुरิยวงศ์	มาช่วยรณรงค์ราวี
มีความเกษมสันต์รหษา	ดังได้ผ่านเมืองฟ้าราศี
ด้วยนัดดาเรื่องอิทธิฤทธิ์	เห็นว่าบุรีไม่อันตราย
พระเปรมปรีดีดีใจอยู่ในพัศตร์	มิให้ประจักษ์คนทั้งหลาย
จึงแยมเยื่อนเขื่อนโอบอุรุอภิปราย	ซึ่งหลานชายของเราจุดสำหมา

ภายในวิหารมืองค์พระปฏิมา ค้างคาวฝูงใหญ่ และบุคคลเท่าที่กำหนดไว้ ตัวละครต้องอยู่ในบรรยากาศที่มีมืดมิดแม้จะเป็นเวลากลางวัน มีเพียงแสงเทียนส่องทาง จุดมุ่งหมายสำคัญคือเพื่อให้บูชาเสียงเทียนอธิษฐาน อิเหนาแอบอยู่หลังองค์พระปฏิมาและเอ่ยวาจาเป็นองค์พระปฏิมาเอง โดยมะเดหวีดาหาเชื่อว่าเป็นองค์พระปฏิมาจริง

การกำหนดให้มีบทบูชาเสียงเทียนก็เพื่อแสดงความลี้ลับไม่แน่ใจของบูชา แม้จะเป็นคู่ครองของจรรกาแล้ว แต่บูชายังมีความหวังว่าจะได้อภิเษกกับอิเหนา และทุกคนล้วนตั้งความหวังว่าบูชาจะต้องเป็นคู่ครองของอิเหนา คำอธิษฐานมีดังนี้

“ครั้นถึงจึงถวายนมัสการ	อธิษฐานตามความปรารถนา
แล้วจึงจุดเทียนมีทันช้า	กัลยาออกนามตามจำนง
เล่มหนึ่งเทียนระเด่นบูชา	ปักลงตรงหน้านวลหง
เล่มหนึ่งเทียนอิเหนาสुरิยวงศ์	ปักลงเบื้องขวาเทวี
เล่มหนึ่งเทียนท้าวจรรกา	อยู่เบื้องซ้ายบูชามารศรี
เทียนทองทั้งสามเล่มนี้	ขอจงเป็นที่เสียงทนาย
แล้วมีเสาวนีย์อันสุนทร	ตรัสสอนพระบุตรโถมฉาย
เจ้าอย่าช่วยเขินสะเทินอาย	จงเสียงทนายอธิษฐานด้วยวาจา
แม้เจ้าจะได้ข้างไหนแน่	ให้ประจักษ์หักแท้งหนักหนา
แม้จะได้ข้างระตูลจรรกา	ให้เทียนพี่ยานันดับไป
แม้จะได้ข้างอิเหนากุเรป็น	ให้รัศมีเพลิงนั้นแจ่มใส
ให้เทียนจรรกาดับทันใด	ขอให้เห็นประจักษ์บัดนี้ ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๔๑๗-๔๑๘.)

จบจากสำคัญด้วยคำกลอนนี้

“เมื่อนั้น	มะเดหวีมีศักดิ์สูงส่ง
จึงเปลื้องเครื่องพระบุตรทรง	ให้องค์ระเด่นมนตรี

รับเอาอารมณ์ของนัสดา

มาทรงให้บุษบาโถมศรี

เสร็จแล้วจึงพานางเทวี

จรลี้ยังสุวรรณพลับพลา ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔: ๔๒๖.)

๒.๒.๑ ความมงดงามของภาพที่ปรากฏ ความมงดงามของฉากสำคัญนี้เกิดจากการสร้างบรรยากาศให้มงดงามและนุ่มละมุน ด้วยการกำหนดให้ในวิหารมืดสนิท มีเพียงแสงเทียนส่องทางแสงจากเทียนวูปไหวตามแรงลม บุษบา มะเดหวีดาหา และพี่เลี้ยงทั้งสี่ นั่งอยู่เบื้องหน้าองค์พระปฏิมา ขณะที่เบื้องหลังนั้นอิเหนาและพวกซ่อนอยู่ อิเหนาเห็นเหตุการณ์ตลอด แสงเทียนทำให้บุษบามงดงามชวนมอง ภาพบุษบาที่ “นางนั่งขวยเขินสะเทินใน อรไทบิดพลัวไปมา”จึงทำให้อิเหนาเส่นหาในตัวนางยิ่งขึ้น

ภาพแสงเทียนจับใบหน้าบุษบา โดยมีอิเหนามองด้วยความรัก และเกิดความเคลื่อนไหวเพราะพวกอิเหนาไล่ต้อนค้ำคาวผู้ใหญ่ทำให้เทียนดับ อิเหนาออกมาสัมผัสต้องตัวบุษบา พี่เลี้ยงบุษบาจุดเทียนเข้ามาใหม่ เป็นเช่นนี้ถึงสามครั้ง เป็นภาพการเคลื่อนไหวที่เกิดอย่างมีจังหวะ ผู้อ่านเห็นเหตุการณ์ร่วมไปกับตัวละคร การสร้างฉากเช่นนี้แสดงถึงความตั้งใจในการให้องค์ประกอบของภาพสมบูรณ แสงเทียนทำให้ภาพที่เกิดขึ้นเป็นเงาวูปไหว ชวนมองขึ้น ภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไม่วุ่นวายหรือสับสนจนเกินไปนัก แม้กระทั่งการที่อิเหนาต้องตัวบุษบาก็เป็นไปอย่างนุ่มนวล “พระลูปได้ประคองต้องกาย” และ “อิเหนานั้นยังหยุดพระกรไว้”

ผู้อ่านเกิดความประทับใจจากสำคัญตอนบุษบาเสียนเทียนจากภาพความมงดงามที่ปรากฏ ซึ่งเป็นภาพการเคลื่อนไหวที่มีจังหวะ นุ่มนวลและชวนมอง โดยมีแสงเทียนเป็นสิ่งที่ทำให้ภาพมงดงามและนุ่มละมุน ทำให้เกิดแสงสีที่จับใจผู้อ่าน ภาพองค์พระปฏิมาขนาดใหญ่ช่วยเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์และความน่าเกรงขามให้เกิดขึ้นด้วย

๒.๒.๒ ความสัมพันธ์ของฉากสำคัญกับองค์ประกอบอื่นในเรื่อง ฉากนี้มีความสัมพันธ์กับตัวละครเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นตัวกำหนดให้ตัวละครแสดงอารมณ์และความรู้สึกได้เต็มที่ ไม่ว่าจะเป็นมะเดหวีดาหา อิเหนา และบุษบา

มะเดหวีดาหาหวังว่าพระปฏิมาจะตอบในสิ่งที่ตนต้องการ คือบูชาจะได้คู่อิเหนา บูชาตามเสด็จมากก็เพื่อต้องการได้รู้ว่าตนจะไม่ต้องคู่จรรยา ตัวละครล้วนมีความหวังแม้ว่าทำวดาหาจะยกบูชาให้จรรยาแล้ว ความขัดแย้งลึงเลใจของตัวละครทำให้ต้องพึ่งอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แสดงให้เห็นว่าตัวละครยังคงเปี่ยมด้วยความหวัง แม้จะดูเหมือนสิ้นหวังสิ้นหนทางแล้วก็ตาม

การกำหนดให้ตัวละครต้องอยู่ในบรรยากาศที่มีดมิด เป็นการแสดงถึงความรู้สึกของตัวละครว่ามีดมน ไม่แจ่มใส โดยมีความหวังเพียงแสงเทียนที่ใช้อธิษฐาน แสงเทียนจึงเป็นตัวกำหนดว่าตัวละครจะสมหวังหรือไม่ บูชาจะได้กับอิเหนาหรือจรรยาจึงขึ้นอยู่กับเปลวเทียนที่ใส่สองทาง

ความมืดในวิหารจึงเปรียบได้กับความมืดมนในจิตใจตัวละคร ซึ่งรอปาฏิหาริย์จากอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ก็คืออำนาจจากองค์พระปฏิมานั่นเอง ดังนั้นเมื่อมะเดหวีดาหาได้ยินเสียงตอบ จึงเข้าใจว่าเป็นเสียงองค์พระปฏิมา โดยไม่สงสัยว่าจะจะเป็นไปได้หรือไม่ ความรู้สึกของพระองค์เป็นดังนี้

“เมื่อนั้น	องค์มะเดหวีโฉมฉาย
กับพี่เลี้ยงไม่แจ่มแห่งอุบาย	ก็ตื่นตายยินดีเป็นพันนัก
เกิดมาไม่ได้ยินใครลือเล่า	พระเป็นเจ้ากล่าวคำให้ประจักษ์
ชะรอยว่าบุญของลูกรัก	เห็นเพียงแท่นักไม่สงกา ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔: ๔๑๙.)

มะเดหวีต้องการให้มีปาฏิหาริย์เกิดขึ้นเพื่อให้บูชาไม่ต้องเป็นคู่ครองของจรรยา ทำให้พระองค์ไม่สงสัยเลยว่าจะเป็นเสียงพระปฏิมาหรือไม่ แม้เมื่อบูชาร้องว่ามีมือชามาถูกต้ององค์ พระองค์ก็เข้าใจไปว่าองค์พระปฏิมาหยอกล้อบูชา

“เมื่อนั้น	องค์มะเดหวีเสนาหา
สำคัญว่าองค์พระปฏิมา	หยอกนางบูชาทรมวย
จึงห้ามว่าอย่าร้องครั้นเครง	แม้ต้องตัวเจ้าเองว่าอยู่ไหน
ใครจะสามารถอาจใจ	ลวงเข้ามาได้ในี่ ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔: ๔๒๑.)

การกำหนดให้มีตัวละครจำกัดเข้าไปในวิหารที่มีดมิด ซึ่งมีองค์พระปฏิมาขนาดใหญ่ จึงเป็นการเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์และน่าเกรงขามในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มีมากขึ้น ความมืดจึงเป็นการเพิ่มความน่าพิศวงให้เกิดกับตัวละคร มะเดหวีจึงเชื่อว่าเกิดปาฏิหาริย์เพราะอำนาจขององค์พระปฏิมา ทำให้บุษบาได้ครองคู่กับอิเหนา

ความมืดในวิหารยังเป็นการสร้างโอกาสให้อิเหนาได้ใกล้ชิดผูกพันบุษบายิ่งกว่าชายใด ทำให้อิเหนาเพิ่มความเสน่หาในตัวบุษบายิ่งขึ้น การที่อิเหนาและพวกต้อนค้างความมาดับไฟ ทำให้พี่เลี้ยงของบุษบาต้องใช้เวลานานพอสมควรเพื่อจุดไฟใหม่ เป็นเช่นนี้ถึงสามครั้ง อิเหนาจึงได้ถูกต้องตัวบุษบา

“ไฟดับมืดมนอนธการ	ในวิหารหาเห็นกันไม่
พระจิ้งค้อยย่องคลาไคล	ออกไปยังองค์พระบุตรี
โอบอุ้มนงลักษณ์ใส่ตักไว้	ลูบไล้ปทุมทองผ่องศรี
นาสาสูบรสสุมาลี	หอมกลิ่นเทวีฟุ้งจร ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔: ๔๒๒.)

จากที่เพียงหลงใหลในรูปโฉมบุษบา การได้สัมผัสชิดใกล้บุษบายิ่งกว่าชายใดจึงเป็นการรั้าอารมณ์รัก และเพิ่มความต้องการในตัวบุษบามากยิ่งขึ้น อารมณ์รักของอิเหนาในขณะนี้จึงไม่มีอำนาจใดต้านทานได้ จึงกล่าวได้ว่าบรรยากาศสร้างโอกาสให้อิเหนา ผลจากการได้ถูกต้องตัวบุษบา มะเดหวีจึงต้องรับปากว่าจะช่วยเหลืออิเหนาต่อพระพักตร์องค์พระปฏิมา

“เมื่อนั้น	มะเดหวีจึ่งใจเป็นหนักหนา
ทั้งสี่พี่เลี้ยงกัลยา	จำรับวาจาด้วยจำใจ
แม่จะทูลเบี่ยงบายให้หายโกรธ	พระจะเคืองคุมโทษไปถึงไหน
จะผันผวนวอนว่าภวไฉน	สุดแต่จะให้ได้แก่เจ้านี้ ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔: ๔๒๖.)

อิเหนาจึงเกิดความหวัง เพราะการที่มะเดหวิรับปากว่าจะช่วยเหลือเป็นหนทางสุดท้ายของอิเหนาในขณะนี้ จากนั้นไปอิเหนาจึงเฝ้าแต่รอคอย เมื่อมะเดหวิไม่อาจช่วยอิเหนาได้ จึงทำให้อิเหนาเสียใจจนสิ้นสติและตั้งใจตายเพราะไม่สมหวัง

เหตุการณ์ครั้งนี้สร้างความคับแค้นใจให้บุษบาเป็นอย่างยิ่งเพราะทำให้บุษบาต้องเสื่อมเสียเกียรติ การต้องอธิษฐานเสี่ยงเทียนเพื่อเลือกชายเป็นคู่ครองสร้างความละอายใจให้นาง ทั้งที่มีเพียงไม่กี่คนที่รู้ความข้อนี้ กลับเป็นว่าอิเหนาและพวกอยู่ในเหตุการณ์นี้ด้วย นางจึงอดสูใจที่สุด ทั้งอิเหนายังได้ล่วงเกินนาง บุษบาจึงรู้สึกเจ็บใจ อับอาย และคับแค้นใจยิ่งนัก เพราะไม่อาจแก้ไขอะไรได้

"เมื่อนั้น	ระเด่นบุษบาสาวสวรรค์
ในอกหมกไหม้ดั่งไฟกลับ	อยู่ยังห้องสุวรรณไสยา
บรรทมรำพึงคะนึ่งไป	ให้คลั่งคลุ้มกลุ่มใจหนักหนา
ตัวกูแม้นม้วยมรณา	ก็ดีกว่าที่เป็นดังนี้
ไม่สร้งไม่เสวยกระยาหาร	เขาวมาลย์มัวหมองรัศมี
ยิ่งคิดยิ่งแค้นแสนทวี	ดังเลือดตามารศรีจะหยัดลง ฯ

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔: ๔๒๗.)

หากบุษบาเสี่ยงเทียนจึงเป็นตอนที่เร้าอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครให้รุนแรงและลึกซึ้งยิ่งขึ้น ดังเช่นความรู้สึกของบุษบาในขณะนี้ เพราะการที่อิเหนาได้ถูกต้องตัวนางทำให้นางเสื่อมเสีย ขณะเดียวกันการที่นางต้อง "ถูกมือชาย" เช่นนี้ยังเป็นการเพิ่มความผูกพันระหว่างนางและอิเหนา ยิ่งไปกว่าการได้เป็นคู่ตุนาหงันกันเท่านั้น

มะเดหวิดาคาหาเป็นตัวละครอีกตัวหนึ่งที่แสดงอารมณ์รุนแรงในเหตุการณ์นี้ พระองค์โกรธอิเหนา ที่ทำการหยามเกียรติบุษบาและพระองค์ เพราะพระองค์เป็นผู้ควบคุมบุษบาเอง การที่อิเหนากลับทำเช่นนี้ทำให้พระองค์คิดว่าเป็นเพราะตนเป็นเพียงมะเดหวิ หาใช่ประโหมสุนหรีผู้เป็นมเหสีเอก ทั้งยังโกรธที่อิเหนาลอกกว่าเป็นองค์พระปฏิมา โดยที่พระองค์เชื่อ ความโกรธเคืองทำให้พระองค์ตำหนิอิเหนาอย่างรุนแรงดังนี้

“เมื่อนั้น	มะเดหีเคืองขัดอัชฌาสัย
จึงว่าแกระเด่นมนตรีไป	เป็นไฉนมาทำอหังการ
ลบหลู่ดูหมิ่นเป็นพันนัก	องอาจราชศักดิ์เป็นหนักหนา
แต่เราเป็นผู้ใหญ่กำกับมา	ยังว่าทำได้ถึงเพียงนี้
อีกยักหักหาญไม่คิดกลัว	ถือตัวว่ามีศักดิ์ศรี
จะเกรงใจใครบ้างก็ไม่มี	เห็นดีแล้วหรือประการใด ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๔๒๓.)

ในสถานการณ์คับขันเช่นนี้ มะเดหีวิตานหาไม่อาจแก้ไขอะไรได้ทันที เพราะภาพอิเหนานั่งกุมมือบุษบาสร้างความเสียหายให้บุษบายิ่งนัก ถ้อยคำของอิเหนาที่พูดหาประโยชน์ใส่ตัว ยิ่งสร้างความแค้นเคืองใจให้พระองค์ ทั้งยังถูกอิเหนาหลอก ความรู้สึกทั้งหมดนี้ทำให้พระองค์กล่าววาทจาต่าหนีอิเหนาอย่างรุนแรง เมื่ออิเหนายังคงดิ่งด้นไม่ยอมวางบุษบาลง พระองค์จึงต้องรับปากว่าจะช่วยเหลืออิเหนา เพื่อให้บุษบาเสียหายน้อยที่สุด

อิเหนาเป็นอีกผู้หนึ่งที่แสดงอารมณ์รักอย่างรุนแรง เพราะต้องการบุษบามาก จากบุษบาเสียงเทียนทำให้เข้าใจความรู้สึกของอิเหนาได้เป็นอย่างดี เพราะความรักทำให้อิเหนาแสดงความเห็นแก่ได้ออกมา ลักษณะของชายที่ต้องการผู้หญิงมากจนกระทั่งไม่คำนึงถึงสิ่งใดปรากฏในถ้อยคำของ อิเหนาดังนี้

“เมื่อนั้น	ระเด่นมนตรีสนองสาร
ซึ่งว่าลูกสลัดตัดรอนราญ	ไม่เลียงเยาวมาลย์เหมือนว่านี้
คือใครที่ได้ถือสาร	มาว่าขานจึงทราบบทศรี
พระมารดาได้ไหนดมาพาที่	จงชี้ความชั่วเอาตัวมา
อันนางนี้สีเป็นของลูก	รักใคร่พันผูกหนักหนา
พระชนนีว้าของจรรกา	ก็ให้ตัวขึ้นมาชิงชัย
แม้แพ้แลจึงจะส่งนาง	บัดนี้ที่จะวางอย่าสงสัย
ชวนกันข่มเหงไม่เกรงใจ	เอาเมียเขาไปให้จรรกา ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๔๒๔-๔๒๕.)

จากสำคัญตอนบุษบาเสียงเทียนจึงมีความสัมพันธ์กับตัวละคร โดยมีสถานการณ์เป็นเครื่องกำหนดให้ตัวละครได้แสดงอารมณ์และความรู้สึกของตนได้เต็มที่ อารมณ์รักของอิเหนา อารมณ์โกรธของมะเดหวีดาหา และความคับแค้นใจของบุษบา จึงรุนแรงและลึกซึ้งยิ่งนัก ปฏิกริยาและพฤติกรรมของตัวละครที่แสดงออกมา จึงสะท้อนภาพมนุษย์ปุถุชนได้อย่างดียิ่ง

อารมณ์สะท้อนใจที่เกิดจากจากสำคัญตอนบุษบาเสียงเทียน ได้แก่ความประทับใจในความงดงามของฉาก และความรู้สึกเข้าใจเห็นใจตัวละคร ภาพความน่าศรัทธาในวิหาร ซึ่งมีองค์พระปฏิมาขนาดใหญ่ อยู่ในความมืดมิดทั้งที่เป็นเวลากลางวัน มีเพียงแสงเทียนส่องทาง โดยที่ตัวละครมาเพื่อประกอบพิธีสำคัญคือการเสียงเทียนอธิษฐาน แสงจากเทียนทำให้ภาพวูบไหวตามแรงลม และทำให้บรรยากาศนุ่มนวลขึ้น ไม่น่ากลัวจนเกินไป ภาพที่เกิดจึงนุ่มนวลชวนมองทั้งหมดนี้ทำให้จากสำคัญตอนบุษบาเสียงเทียนประทับใจผู้อ่าน ขณะเดียวกันฉากนี้ยังเป็นสิ่งกำหนดพฤติกรรมของตัวละคร เจ้าอารมณ์ตัวละครให้รุนแรงยิ่งขึ้น ทำให้ตัวละครสะท้อนภาพมนุษย์ปุถุชนออกมาอย่างดียิ่ง ผู้อ่านจึงเกิดความเห็นใจบุษบาและมะเดหวีดาหา และเข้าใจอิเหนาได้เป็นอย่างดี

๒.๓ ลมหอบ จากสำคัญนี้เริ่มจากองค์ปะตาระกาหลาแค้นอิเหนาที่ก่อเหตุเดือดร้อน จึงบันดาลให้ลมหอบบุษบา แล้วสาปให้บุษบาและอิเหนาจำกันไม่ได้ จบตอนเมื่อบุษบาต้องปลอมเป็นอุณากรรณออกเดินป่ากับพี่เลี้ยงทั้งสอง ใจความสำคัญของฉากนี้คือ

“มาจะกล่าวบทไป	ถึงองค์ปะตาระกาหลา
ซึ่งเป็นบรมราชธิดา	สถิตในชั้นฟ้าสุราลัย
แค้นด้วยอิเหนานัดดา	อหังการก่อเภทเหตุใหญ่
ภูเกล้าสรบุษบาลงไป	หวังจะให้เป็นคู่ครองกัน
ก็ไม่เลียงตามวงศ์ที่จงให้	ทำตามน้ำใจนุหนัน
รักแต่ที่ต่ำพงศ์พันธุ์	บากบันตัดรอนบ่หอนคิด
เดิมว่าไม่เลียงบุษบา	แล้วกลับมาภิรมย์สมสนิท
ภูมิให้สู่สมชมชิต	จงปลอมปลิดบุษบาพาไป

ถึงจะพบพานกันวันหน้า
จะทรมานให้แทบเลือดตาไหล
คิดแล้วออกจากพิมานชัย
ลงไปยังพื้นสุทธาธาร ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๕๖๐.)

เหตุอัศจรรย์ที่เกิดขึ้นเกินกำลังมนุษย์จะต้านทานได้   ปรากฏเป็นความมืดและพายุพัดรทรวง
ปลิวไป

“จึงผาดแผลงลำแดงคักดาเดช   สะเทือนทั่วทุกประเทศทิศาศาล
เมฆหมอกมืดมนอนธการ   อัศจรรย์บันดาลด้วยฤทธิ์ริน
แล้วให้บังเกิดพายุใหญ่   กัมปนาทหวาดไหวทั้งไพโรสณห์
ลมหอบเอารณฤมล   สามคนลอยลิวปลิวไป ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔: ๕๖๑.)

เหตุอัศจรรย์นี้อิเหนาประสบกับตนเองด้วยเช่นกัน และเกิดความหวาดหวั่นพรั่นพรึงใจดังนี้

“เมื่อนั้น   ฝ่ายระเด่นมนตรีเชษฐา
ทรงรทมากับวิยะดา   จะใกล้ถึงพลับพลาพนาลัย
ได้ยินเสียงสนั่นครั่นครื้น   ฟังพื้นพสุธาสะเทือนไหว
พายุพัดผงคลีคลุ้มไป   ไม้ไหล่หักยับระย้าลง
อากาศมืดมิดทุกทิศา   โยธานหยุดยืนตะลึงหลง
ไม่เห็นทางที่จะเดินในดินแดนดง   พระนั่งคิดพิศวงในวิญญูณณ์
เทียนทองส่องเสด็จกัณฑ์หมด   ให้ชักกรรเข้าแอบข้างเงื่อมผา
พระหวั่นจิตคิดถึงบุษบา   พलगอดวิยะดาไว้แนบองค์ ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔: ๕๗๑.)

ฝ่ายบุษบานั่นองค์ปะตาระกาหลาประทานกริชให้เป็นอาวุธคู่กาย   ให้พรและสาปให้จำอิเหนา
ไม่ได้ คำกลอนนั้นเป็นดังนี้

“แม่นเจ้าจะไปแห่งใด	ให้คนมีใจสโมสร
ปรากฏยศเกียรติทุกคนคร	จงขจรเลื่องชื่อลือชา
จะประสงคสิ่งใดให้สำเร็จ	สมเสร็จตั้งใจปรารถนา
บรรดาแว่นแคว้นแดนชวา	อย่ารู้ชื่อปราชัยใคร
ถึงจะพบอิเหนาทุเรษ	ให้แคลงกันพื้นเพื่อนสงสัย
ต่อสี่พี่น้องร่วมเวียงชัย	จึงให้รู้จักศักดิ์กัน
ใครใครนอกนั้นทั้งปวง	อย่าให้ล่วงแจ้งการหลานขวัญ
ครั้นประสิทธิ์พรแล้วเทวัญ	คืนยังกระยาหน้กชั้นฟ้า ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๕๖๓.)

๒.๓.๑ ความงดงามของภาพที่ปรากฏ ภาพที่ปรากฏเป็นความตื่นตะลึงของตัวละคร ที่ต้องประสบเหตุอัศจรรย์อันหาสาเหตุไม่ได้ เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในเวลาเย็น ขณะชมสวนดอกไม้ แล้วฟ้าก็มีมืดมัว เกิดพายุใหญ่ เสียงฟ้าร้อง และแผ่นดินไหว บรรยากาศที่แจ่มใสเปลี่ยนเป็นมืดมนฉับพลัน แล้วพายุนั้นก็พัดพารถทรงลอยลี้วปลิวไป ใช้ระยะเวลาเพียง “เวเวียนจวดลัดนิ้วมือเดียว” ก็เข้าเขตเมืองประมอดัน ภาพความเคลื่อนไหวหยุดนิ่ง แล้วเปลี่ยนภาพเป็นเวลากลางคืน ภาพที่ปรากฏจึงงดงามเพราะแสดงให้เห็นความต่อเนื่องของเหตุการณ์ ซึ่งผู้อ่านเห็นภาพร่วมด้วยความอัศจรรย์นี้สร้างความพิศวงให้ผู้อยู่ในเหตุการณ์เป็นอย่างยิ่ง

“ได้ยินเสียงสนั่นครั้นครั้น	ฟ้างพื้นพสุธาสะเทือนไหว
พยุพัดผงคลี่ลุ่มไป	ไม้ไหล่หักยบระยาลง
อากาศมืดทิดทุกทิศา	โยธายุดยืนตะลึงหลง
ไม่เห็นทางที่จะเดินในดินแดนดง	พระนั่งคิดพิศวงในวิญญาน์
เทียนทองส่องเสด็จก็ดับหมด	ให้ชักรถเข้าแอบข้างเง้อมผา
พระหวั่นจิตคิดถึงบุษบา	พลางกอดวियะดาไว้แนบองค์”

การกำหนดให้บรรยากาศรอบตัวมืดสนิทจนมองไม่เห็นทาง และแผ่นดินสะเทือนไหวเช่นนี้ทำให้เกิดความอัศจรรย์ใจในเหตุการณ์สำคัญนี้ การที่อิเหนาประสบเหตุในขณะที่ “จะใกล้พลับพลาพนาลัย” ทำให้เห็นความงดงามของภาพ ซึ่งเป็นภาพคู่พระนางจะได้พบกันและครองรักอย่างสมหวัง ระยะเวลาที่ใกล้เพียงนี้กลับเกิดเหตุอัศจรรย์ทำให้ต้องพรากจากกัน จากลมหนาว

จึงทำให้ผู้อ่านประทับใจในความงดงามของภาพที่ปรากฏ ซึ่งเป็นเหตุอัศจรรย์ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว สร้างความตื่นตะลึงให้ผู้อยู่ในเหตุการณ์เป็นอย่างยิ่ง

๒.๓.๒ ความสัมพันธ์ของฉากสำคัญกับองค์ประกอบอื่นในเรื่อง จากลมหอบมีความสัมพันธ์กับตัวละคร นั่นคือทำให้ตัวละครโคกเศร้าและตื่นตระหนก ไม่ว่าจะ เป็นบุษบาหรืออิเหนา เห็นได้ว่าอิเหนาพากเพียรยิ่งนักเพื่อให้สมหวังในรักกับบุษบา เริ่มจากพบบุษบาแล้วหลงใหลนาง อิเหนาพยายามใกล้ชิดนาง และมีโอกาสเมื่อบุษบาไปเสียดย การได้ถูกต้องตัวนางทำให้อิเหนาเสนหานางยิ่งขึ้น และคิดทำการใหญ่ด้วยการลักบุษบา ซึ่งได้บุษบาสมใจ อิเหนามีความสุขกับบุษบาในถ้ำทอง ซึ่งอิเหนาคิดว่าทำทุกอย่างสำเร็จแล้ว แม้การไปแก้สงสัยก็คิดเพียงว่าจะไปเพียงครู่เดียว คงไม่มีเหตุร้ายเกิดขึ้น อิเหนามีความสุขและมีความหวังยิ่งนัก เช่นเดียวกับความรู้สึกของบุษบา เมื่อเกิดลมหอบจึงเป็นเหตุที่กะทันหันและรุนแรงมาก เป็นเหตุที่ไม่ได้คาดการณ์ไว้เลย ทำให้บุษบาและอิเหนาตื่นตระหนกยิ่ง

จากนี้มีผลต่อบุษบามากที่สุด เพราะต้องพลัดพรากจากอิเหนาทั้งที่เพิ่งสมรัก และต้องออกเดินป่าโดยที่ตนเป็นหญิงและไม่มีฝีมือในเรื่องการป้องกันตัวเลย ความโศกสลดของบุษบาเริ่มจาก

“เมื่อนั้น	บุษบาตกใจไม่มีขวัญ
ชบพัตร์โคกจาบัลย์	สองพี่เลี้ยงนั้นเข้าถอดไว้
มิได้เห็นพี่เลี้ยงภูวนาถ	เยวราชซ่อนทรวงเข้ารำให้
ไฉ่ว่าเวราสิ่งใด	จึงเผชิญเป็นไปดังนี้
นำที่ชีวิตจะรอดวาย	จะจำตายอยู่ในพนาศรี
เห็นจะไม่ได้คืนไปธานี	ว่าพลางเทวีก็โคกฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๕๖๑.)

แม้องค์ประตาระกาเหล่านี้จะประทานกริชเพื่อช่วยคุ้มครองตัว แต่บุษบายังคงโคกเศร้าเพราะไม่รู้ว่าชีวิตต่อไปจะเป็นอย่างไร จะได้พบอิเหนาอีกหรือไม่

“เมื่อนั้น	อุณากรรณกะหมันวิยาหย่า
ครั้นไม่เห็นองค์พระอัยกา	กัลยาเปล่าเปลี่ยวเศร้าใจ

และ

“เมื่อนั้น	พระสุรียวงศ์อัญญาเดหา
พี่น้องแล้วทรงโคกกา	ไฉ่แก้วแววตาของเรียมเอย
ปานจะนี้จะอยู่แห่งใด	ทำไฉนจึงจะรู้จะออกเอย
หรือเทวาพาน้องไปชมเซย	ใครเลยจะบอกเหตุร้ายดี
สองกรพระช้อนอุรารำ	ชะรอยเวรกรรมของพี่
ได้สมน้องแต่สองราตรี	หรือมิ่งมารศรีมาจากไป
พระยี่ง่เกล้าสร้อยละห้อยหา	จะสงเสวยโภชนาก็หาไม่
แต่ครวญคร่ำกำสรดระทดใจ	ละอื่นให้โคกกาจบัลย์ ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๕๗๗-๕๗๘.)

ความมึตมณขณะเกิดลมหอบแสดงถึงภาวะความมึตมณภายในใจตัวละคร เพราะแต่เนิ่นไปคือ การพลัดพรากจากคนรัก ไม่ว่าจะอึเนนาหรือบุษบาล้วนต้องทุกข์ระทมจากการติดตามหากัน ซึ่ง เป็นไปอย่างมึตมณและอึบจนหนทาง การกำหนดให้เกิดลมหอบพรากอึเนนาและบุษบา แสดงถึง อำนาจจากเทวาซึ่งไม่มีเหตุผลบ่งชี้ว่าเกิดเพราะอะไร และเมื่อเกิดขึ้นแล้วมนุษย์ยากจะฝ่าฝืนได้ ปรากฎการณซึ่งไม่มีสาเหตุเช่นนี้ทำให้มนุษย์เชื่อว่าเกิดจากเวรกรรม ดังที่ตัวละครเชื่อว่าเป็นเพราะ เวรกรรม บุษบาครั่ำครวญว่า “ไฉ่ว่าเวราสิ่งใด จึงเผชิญเป็นไปดังนี้” สงคามาระตาปลอบอึเนนา ดังนี้

“เมื่อนั้น	สังคามาระตาอึชฌาสัย
เอน้ำมาลูบพักตร์ภูวไนย	พระค้อยคึนได้สมประดี
แล้วทูลผ่นผันด้วยปัญญา	พระผ่านฟ้าจงโปรดเกศี
แต่หนหลังหวังสวาทเทวี	ภูมีโคกศัลย์เพียงบรรลัย
จนได้เสร็จสมอารมณ์คิด	<u>กรรมยังตามปลิดเอาไปได้</u>
สุบินแน้นักประจักษ์ใจ	เหตุใหญ่สุดถวิลจินดา
คิดเห็นเป็นแต่รบพุ่ง	ก็มาดมุ้งหมายใจจะอาสา
<u>มิรู้เกิดเหตุผลข้างบนฟ้า</u>	<u>ชะรอยว่าเทวาพาไป</u>

ฉากสำคัญตอนสิ้นคำสาป อิเหนาแสดงความรักที่มีต่อบุษบาให้นางได้รู้

“เห็นพระน้องทรงโคกกันแสงให้	พระสวมสอดกอดไว้แล้วรับขวัญ
ดังตายแล้วเกิดใหม่ได้พบกัน	อย่าโคกศัลยนักเลยกัลยา
ที่นั่นเห็นประจักษ์ว่ารักพี่	มารศรีครองตัวไว้ท่า
देखความสัตย์เราสองรา	เทวามาช่วยพยาบาล
ไม่มีอันตรายระคายองค์	จนพบโฉมยงยอดสงสาร
มาตรมั่นชีวันบรรลัยลาญ	แต่จะรู้เหตุการณ์ก็ไม่มี
เวราสิ่งไรซึ่งได้สร้าง	จึงมาจร้างเราสองศรี
ได้ชื่นชมสมสุขด้วยเทวี	แต่สองราตรีมาจากกัน
देखเราได้ปะตาปา	อย่าให้รู้คลาดคลาคุ้งอาสัญ
เกิดไหนจงได้ครองกัน	ให้รักร่วมชีวันจนบรรลัย
ถึงม้วยดินสิ้นภาพปักพี่	อย่าให้ม้วยไมตรีพิสมัย
เวรใดอย่าทำให้จำไกล	เหมือนชาตินี้ที่ได้เวทนา ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔: ๙๓๕.)

๒.๔.๑ ความมั่งงามของภาพที่ปรากฏ ความมั่งงามของฉากสำคัญตอนมะงุมมะงาหรา คือการกำหนดให้คู่พระนางจำกันไม่ได้เมื่อพบกัน ทั้งนี้เพราะคู่พระนางเปลี่ยนเพียงเครื่องแต่งกาย และอำพรางยศศักดิ์ของตนเท่านั้น แต่ความมั่งงามเป็นเลิศของคู่พระนางยังคงอยู่ ความแปลกนี้เองที่เป็นลักษณะเด่นของการมะงุมมะงาหรา และทำให้ผู้อ่านประทับใจ

“เข้าในกฎแล้วลอบมอง	ตามช่องบานแกลแปรผัน
เห็นองค์มีตาอุณากรรณ	ทรงโฉมโฉมพรรณพึงใจ
อรชรอ่อนแอ้นเอวองค์	ต้องจิตพิศวงหลงไหล
อนุชาเจ้าจงดูไป	ชายใดดำเนินมานี้
<u>เห็นคล้ายละม้ายเหมือนบุษบา</u>	<u>ทั้งดวงพักตร์ลักษณะราศี</u>
กรายกรอ่อนระทวยดั่งนารี	ท่วงทีกิริยาเป็นน่าชม
ครั้นดำเนินเดินใกล้เข้ามา	แทบจะถึงศาลาอาศรม
จึงแกลังทำสำรวมอารมณ์	ชื่นชมสมประดีกิริยา

แล้วกล่าวรสพจนาปราศรัย

ไปไหนเจ้าบ่าวน้อยเสนาหา

ขอเชิญโฉมเฉลาเข้ามา

กินสลาด้วยกันในกุฎี ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๖๓๑-๖๓๒.)

บุษบาเกิดความเคลือบแคลงสงสัยเช่นกัน แต่ด้วยต้องคำสาปจึงทำให้บุษบาไม่เชื่อว่าเป็น
อิเหนา แม้จะรู้สึกที่น่าจะเป็นอิเหนาก็ตาม

“เมื่อนั้น

อุณากรรณผู้รุ่งรัศมี

แข็งใจเข้าไปอัชฌาสี

ข้าเลื่องดูฤาษีทั้งสองรา

องค์หนึ่งซึ่งนั่งหน้านั้น

เหมือนพระพิรุณเป็นหนักหนา

องค์น้อยที่นั่งถัดมา

เหมือนสังคามาระตาชาญชัย

ครั้นเห็นอายันดูอดสู่นัก

เมียงพักตร์ไม่ต่อตาได้

ทำเป็อนเชือนชมมิ่งไม้

สะเทินใจมิได้จันรรจจา ฯ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๖๓๒.)

ความพิศวงเคลือบแคลงใจของคู่พระนาง ทำให้ฉากมะงุมมะงาหราชวนติดตาม ภาพที่ปรากฏ
ไม่ใช่การผจญภัยอย่างยากลำบากของตัวละคร แต่การมะงุมมะงาหราเป็นเพียงการปลอมตัว
ออกท่องเที่ยวผจญภัยไปยังที่ต่าง ๆ เป็นการเปลี่ยนสถานที่ใหม่ ๆ อิเหนาและบุษบาจึงยังคงมี
รูปโฉมงดงาม มีบริวารพร้อม ความทุกข์ลำบากมีเพียงความทุกข์ระทมใจเพราะต้องพลัดพราก
จากคนรักเท่านั้น จึงยังคงปรากฏความงดงามของภาพในฉากนี้ ขณะเดียวกันการที่อิเหนา
และบุษบาต้องอยู่ชิดใกล้กัน และต่างพะวงถึงกันและกันทั้งที่ได้พบและชิดใกล้กันแล้ว จึงเป็นการ
สร้างสถานการณ์ให้ภาพที่ปรากฏงดงามและติดตามตรึงใจยิ่งขึ้น

“ซี้ชมพุ่มพวงดวงบุหงา

ช่อช้อยย้อยระย้าอยู่ไสว

บ้างตูมบานกลีบแยมแนมใบ

ทุกพรรณมิ่งไม้มากมี

สัพยอกหยอกเข้าอุณากรรณ

สำคัญว่าบุษบา มารศรี

แล้วเก็บพวงบุปผามาตี

ยื่นเข้าเข้าซี้ไปมา

อุณากรรณก็คิดถึงพระพี่

บันหยึดคิดถึงชนิษฐา

ต่างชลดนตรคลอนันยนา

ต่างผันพักตราหนึ่งกัน

และ

“เมื่อนั้น	แหม่นงตอบตามอัชฌาสัย
พระเชษฐาจะมาตามโย	ผิดท่วงที่ไปอย่าพาที
เมียท่านที่รักเป็นอกนิษฐ	จะภิรมย์ชมชิดเกษมศรี
นับอะไรกับน้องผู้เดียวนี้	จะมาเดินพงพีให้ยากใจ”

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๑๔:๙๒๑.)

กล่าวได้ว่าความเข้าใจผิดของบุษบาเป็นเพราะความไม่เชื่อมั่นสองประการคือ ไม่เชื่อมั่นในความรักของอิเหนา และไม่เชื่อมั่นในคุณค่าของตัวเองซึ่งได้เคยถูกปฏิเสธมาแล้ว (ดวงมนจิตรจำนงค์, ๒๕๔๐:๒๐๙.) แม้จะเป็นเช่นไรแต่บุษบายังคงติดตามหาอิเหนา และต้องเผชิญปัญหานานาประการ ไม่ว่าจะต้องรบกับท้าวจะมาหราและต้องคอยปิดบังฐานะจากป็นหยีทั้งหมดนี้ทำให้ผู้อ่านเห็นใจบุษบา และชื่นชมในความรักที่นางมีต่ออิเหนา

การมะงุมมะงาหราแสดงความรักความผูกพันที่อิเหนามีต่อบุษบา ซึ่งลึกซึ้งและยิ่งใหญ่ อิเหนาตามหาบุษบาเพื่อแสดงความต้องการของตน ความต้องการของอิเหนายังคงมีพลังเกินอำนาจใดจะทัดทานได้ อิเหนาดันดันติดตามบุษบาโดยไม่รู้อนาคต แสดงถึงความตั้งใจจริงของอิเหนาในการยอมรับผิดที่ละเมิดจารีตถึงสองครั้ง อิเหนายังคงมุ่งมั่นตามหาบุษบาแม้ว่าอิเหนาจะกลับไปหาจินตะหราก็ได้ ความมานะบากบั่นของอิเหนาจึงทำให้ผู้อ่านชื่นชมในตัวอิเหนา และชื่นชมในความรักความผูกพันที่อิเหนามีต่อบุษบา

ความเคลือบแคลงสงสัยในกันและกันของคู่พระนาง ทำให้ผู้อ่านสนใจและเอาใจช่วยให้ตัวละครสมหวังในความรัก ผู้อ่านรู้ความจริงทั้งหมดในขณะที่คู่พระนางต่างสงสัยซึ่งกันและกัน การสร้างสถานการณ์ให้สังคามาระตาล่วงรู้ความจริงและหาทางบอกความจริงแก่อิเหนา จึงทำให้ผู้อ่านสนใจใคร่รู้ว่าอิเหนาและบุษบาจะจำกันได้ด้วยวิธีใด นี่จึงเป็นกลวิธีสร้างความน่าสนใจให้เรื่องน่าติดตามยิ่งขึ้น

เมื่อความจริงปรากฏหลังสิ้นคำสาป จึงทำให้อิเหนาและบุษบารักใคร่และผูกพันกันลึกซึ้งยิ่งขึ้น ด้วยเหตุผลที่ต่างก็มานะบากบั่น อดทนและต่อสู้อุปสรรคมากมาย ความรักนั้นจึงลึกซึ้ง

และยิ่งใหญ่เพราะต่างฝ่ายต่างมั่นคงในรัก ซึ่งเป็นการแสดงความรักที่ยิ่งใหญ่ของคู่พระนางอย่างมีเหตุผล

ฉากสำคัญตอนนี้จึงสร้างอารมณ์สะท้อนใจให้ผู้อ่าน ได้แก่ความประทับใจจากการกำหนดให้ตัวละครจำกันไม่ได้ พะวงถึงกันและกันทั้งที่ได้พบกันและอยู่ชิดใกล้กัน ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของสถานการณ์ตอนนี้ การมะงุมมะงาหรายังทำให้ผู้อ่านชื่นชมและประทับใจในความรักความผูกพันของคู่พระนาง ซึ่งยิ่งใหญ่และลึกซึ้ง การกำหนดให้ผู้อ่านรู้ฐานะที่แท้จริงของคู่พระนาง จึงทำให้ผู้อ่านเอาใจช่วยตัวละครและเกิดความสนใจใคร่รู้ว่าตัวละครจะจำกันได้ด้วยวิธีใด ทั้งหมดนี้จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ฉากมะงุมมะงาหราเป็นที่ประทับใจ ติดตามตั้งใจผู้อ่าน

ลักษณะเด่นของฉากสำคัญ จึงทำให้ผู้อ่านประทับใจ ติดตามตั้งใจ ผู้อ่านบทละครพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนาโดยมากจึงชื่นชอบและจดจำจากฉากเหล่านี้ได้ และผู้อ่านวรรณคดีไทยโดยมากเมื่อเอ่ยถึงฉากสำคัญเหล่านี้แล้ว จะจดจำได้ทันทีว่ามาจากเรื่องอิเหนา ฉากสำคัญเหล่านี้จึงต้องงดงาม และมีลักษณะเด่นเฉพาะตัว จึงทำให้ผู้อ่านประทับใจ ติดตามตั้งใจ

แม้ว่าจะมีการพรรณนาให้เห็นความเกินจริงอยู่เสมอ แต่ผู้อ่านก็พร้อมที่จะจินตนาการภาพเหล่านั้นไปตามที่ผู้แต่งกำหนด เพราะผู้แต่งพรรณนาได้อย่างเด่นชัด ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพร่วมไปกับตัวละคร อารมณ์สะท้อนใจที่เกิดขึ้นจึงเป็นความรื่นรมย์ใจ พิศวงในความงดงามของฉากสำคัญนั้น ดังเข้าไปอยู่ในสถานการณ์ร่วมไปกับตัวละคร

การแสดงความสัมพันธ์ของฉากสำคัญกับองค์ประกอบอื่นในเรื่อง ทำให้ผู้อ่านเข้าใจและเห็นใจตัวละครมากยิ่งขึ้น เพราะฉากสำคัญจะเป็นตัวกำหนดให้ตัวละครแสดงความคิดและอารมณ์ความรู้สึกที่แท้จริงออกมา เป็นการสะท้อนภาพมนุษย์ปุถุชนได้อย่างดียิ่ง ฉากสำคัญเหล่านี้จึงทำให้ผู้อ่านล่วงรู้ความจริงใจของตัวละคร ผู้อ่านรับรู้ความผูกพันที่ลึกซึ้งของอิเหนาที่มีต่อบุษบา จากฉากสำคัญตอนลมหอบและมะงุมมะงาหรา การไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจเทวาและยืนหยัดต่อสู้กับอุปสรรคด้วยความมานะบากบั่น แม้ต้องใช้เวลาช้านับสิบปี ทำให้ผู้อ่านชื่นชมและซาบซึ้งใจในความรักของอิเหนาที่มีต่อบุษบา อารมณ์สะท้อนใจที่เกิดขึ้นจึงได้แก่ ความเข้าใจเห็นใจตัวละครและความรู้สึกประทับใจตัวละคร

จากสำคัญเหล่านี้ยังเป็นเครื่องบ่งบอกถึงบรรยากาศของเรื่องและนัยสำคัญบางประการ ตอน ตีตกะหมังกุหนิง นับเป็นจุดคลี่คลายปัญหาในใจอิเหนาเรื่องความงามของบุษบา และเมื่อรบชนะ อิเหนาจึงได้ประจักษ์ความจริงว่าบุษบางามยิ่ง ปัญหาในใจของอิเหนาจึงคลี่คลายไป เช่นเดียวกับ การทำศึกสงคราม ตอนบุษบาเสี่ยงเทียน ความมีดมิตภายในวิหารเป็นดังความ มีดมนในใจ ตัวละครซึ่งขึ้นอยู่กับแสงเทียนที่ใช้อิฐฐานว่าจะทำให้ตัวละครสมหวังหรือไม่ ลมหอบ แสดงถึง ปัญหาและอุปสรรคซึ่งยิ่งใหญ่และเกินกำลังมนุษย์จะทัดทานได้ ความมีดมนอนธการยังแสดงถึงความหมั่นหมองใจของตัวละครนับจากนี้ และมะงุมมะงาหรา แสดงถึงความเคลือบแคลงสงสัย ของตัวละคร เป็นการค้นหาความรักความต้องการของอิเหนาโดยไม่รู้จุดหมาย เพื่อพิสูจน์ตนเอง ดังนั้นเมื่อเอ่ยถึงจากสำคัญจึงทำให้นึกถึงบรรยากาศในเรื่องขณะนั้น และนึกถึงความสำคัญของจากต่อนั้นได้เป็นอย่างดี

จากสำคัญจึงทำให้ผู้อ่านประทับใจ ตีตกะหมังกุหนิงด้วยความงดงามของภาพที่ปรากฏ ทำให้ ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจ คือความรื่นรมย์ใจและพิศวงในความงดงามของจาก จากการจินตนาการภาพร่วมไปกับตัวละคร จากสำคัญทำให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจเห็นใจ และประทับใจ ตัวละคร ซึ่งเป็นอารมณ์สะเทือนใจอีกประเภทหนึ่งที่เกิดกับผู้อ่าน จากการรับรู้ลักษณะเด่นและความสำคัญของจากนั้น ซึ่งเชื่อมโยงกับองค์ประกอบอื่นในเรื่อง

การสร้างอารมณ์สะเทือนใจในการสร้างจาก เกิดจากการพรรณนาความงดงามของภาพ ให้ปรากฏในใจผู้อ่าน และการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างจากกับองค์ประกอบอื่นในเรื่อง อารมณ์สะเทือนใจที่เกิดขึ้นได้แก่ความรื่นรมย์ใจและพิศวงในความงดงามของจาก เพราะเห็นภาพความงดงามร่วมไปกับตัวละคร และความเข้าใจเห็นใจตัวละคร สิ่งที่เน้นอยู่เสมอในการพรรณนาจาก คือ การมุ่งเสนอความงดงามของจากยังเป็นการสร้างบรรยากาศของเรื่องได้ด้วย ดังเช่นการพรรณนาความงดงามของจากธรรมชาติแสดงให้เห็นบรรยากาศแห่งความรื่นรมย์ใจ ไม่ว่าจะเป็จากธรรมชาติในเวลากลางวันหรือจากธรรมชาติในเวลากลางคืน การตีมด้าและซิมซิปความงดงามของธรรมชาติ ย่อมสร้างความรื่นรมย์ใจให้ผู้พบเห็นเสมอ ในส่วนของจากสำคัญจะมีการเน้นลักษณะเด่นของจากนั้นเพิ่มขึ้นมา ผู้อ่านจึงเห็นภาพร่วมไปกับตัวละครได้โดยง่าย

การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างจากกับองค์ประกอบอื่นในเรื่อง ทำให้เห็นว่าจากเป็น องค์ประกอบที่สำคัญส่วนหนึ่งในเรื่อง ในขณะที่ผู้อ่านเห็นภาพความงดงามของจาก ก็จะเกิดความ

เข้าใจเห็นใจตัวละคร ข้อสังเกตคือการพรรณนาจากธรรมชาติส่วนใหญ่ก็มีความสัมพันธ์กับตัวละคร คือแสดงให้เห็นสภาพจิตใจของตัวละครในขณะนั้น แต่จากสำคัญจะมีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นในเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์กับตัวละคร และสัมพันธ์กับโครงเรื่อง อารมณ์สะท้อนใจที่เกิดขึ้นไม่ได้มีเพียงความรื่นรมย์ใจจากการเห็นภาพความงดงามร่วมไปกับตัวละคร แต่ผู้อ่านจะเกิดความเห็นใจและเข้าใจตัวละคร และชื่นชมในตัวละคร

บทบาทสำคัญของฉากคือการค้นระหว่างเหตุการณ์สำคัญในเรื่องสองช่วง เพราะเป็นการผ่อนคลายบรรยากาศในขณะนั้น เห็นได้อย่างเด่นชัดในการพรรณนาจากธรรมชาติ ซึ่งจะเน้นไปที่การให้รายละเอียดของฉากอย่างครอบคลุมและชัดเจน องค์ประกอบสำคัญในการพรรณนาจากธรรมชาติจึงประกอบด้วย รูปทรงแสดงมิ่ง แสงสีกระจ่างตา เสียงที่ไพเราะ กลิ่นหอมของมวลดอกไม้ และสัมผัสที่เย็นสบายสดชื่น การพรรณนาจากธรรมชาติจึงเน้นไปที่ความมีชีวิตชีวา ดังได้อยู่ในบรรยากาศนั้นร่วมไปกับตัวละคร ในขณะที่ฉากสำคัญมีบทบาทเป็นเครื่องบังนัยสำคัญบางประการในเรื่อง และแสดงบรรยากาศในเรื่องขณะนั้น ฉากสำคัญจึงต้องอาศัยการตีความเพื่อให้เข้าใจลึกซึ้ง การพรรณนาจากสำคัญจึงเน้นไปที่ความเกินจริง เพื่อให้เกิดลักษณะเด่นของฉากสำคัญนั้น ผู้อ่านเกิดจินตภาพจึงเห็นภาพร่วมไปกับตัวละคร ฉากสำคัญในบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ จึงเป็นที่ประทับใจ ติดตามตั้งใจ

การสร้างฉากในบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ จึงทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะท้อนใจเพราะผู้อ่านเห็นภาพร่วมไปกับตัวละคร และเกิดความเข้าใจเห็นใจตัวละคร ผู้อ่านได้รับความรื่นรมย์ใจและความพิศวงในความงามของฉาก ซึ่งเกิดจากการคล้อยตามไปกับสิ่งที่ตนอ่าน เป็นการรับสรรรณคดีด้วยใจ การสร้างฉากจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งส่วนหนึ่งในการสร้างอารมณ์สะท้อนใจให้ผู้อ่าน นอกเหนือไปจากการสร้างตัวละครและบทสื่อสาร